

EMICH GUSZTÁV

1814–1869

IRTA

SENNOWITZ ADOLF

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1898.

Épen harmadéve – 1891-ben – volt félszázada, hogy a pesti könyvkereskedelem két kiválóbb taggal szaporodott. – 1841-ben alapították ugyanis könyvkereskedésüket Geibel Ármán és Emich Gusztáv. Ez utóbbinak veszik jelen dolgozatunkban t. olvasóink pálya- és életrajzát, melyet azonban, tekintettel a gazdag adathalmazra s a nekünk kimért szűk térre, csak vázlatosan adhatunk.

Az említett két üzletalapítás oly időkben s oly viszonyok közt történt meg, minőknél nevezetesebbeket s kedvezőbbeket alig mutathat fel hazai könyvkereskedelmünk fejlődésének története. S valóban dicső s nagy idők valának azok, melyek aztán meg is teremtették a maguk nagy embereit. Magyarország akkor egy felserdülő ifjúhoz hasonlított (születését 1825-re teszi történelmünk), oly ifjúhoz, a ki földje legjelesebb férfiai, mint megannyi nevelőjének, vezetése és serkentése mellett, testi s szellemi szép fejlődésével a legszebb reményekre jogosított mindenkit. Ezen ifjú a negyvenes évek beköszöntésével, új élete alig tizenhatodik évében, mintegy már kiállotta első érettségi vizsgáit, melyekre szép jövője zálogául az 1836–39-diki országgyűlés törvényei ráütötték a »maturus« pecsétjét. E nagy-jelentőségű bizonyítványával az ifjú Magyarország ki is lépett aztán állami életének már szilárd alapu küzdterére, a melyen fiatal, erőteljes testi s szellemi akarata egész hevével és súlyával hozzálátott jövője megállapítása, megszilárdítása küzdelmes munkájához. S hozzátartozói most is hathatósan támogatták törekvéseiben. – A vármegyék, neki mindenkor hű támaszai, a véreből eredt nagy vezetői, minők az időben egy Széchenyi Istvánban, egy Kossuth Lajosban s annyi más lángeszű honfiakban támadának, oda sorakoztak köréje, hogy vállvetett küzdelmes munkában nagy, független és boldog férfit csináljanak a fiatal Magyarországból.

Valóban, a negyvenes évek nagy küzdelmei s époly nagy vívmányai örök emlékezetre arany betűkkel bele vannak írva hazánk történelme lapjaira! Hiszen Magyarország az időben rövid húsz esztendő alatt nagyobb haladott, mint azelőtt talán száz esztendőben sem. – És e haladás nem csupán alkotmányos életünkben nyilvánult s nem csupán anyagi helyzetünk javulásában mutatkozott egyedül: hanem mutatkozott szellemi téren is. Ama haladással lépést tartva, s ettől nyervén élete legtáplálékonyabb erejét, hazai irodalmunk is kezdett az időtől gyorsan haladni a tudományok minden mezején, aminthogy nem is maradhattak hatás nélkül irodalmunkra amaz emlékezetes kor nagyszerű politikai s társadalmi törekvései, melyeknek nyüzsgő-pezső élete az egész nemzet életütereit elfoglalta. Igenis, annak a kornak köszönhetjük mindenekelőtt a hazai sajtónak európai színvonalra emeltetését, neki a Széchenyiek, Kossuthok, Dessewffyeknek szereplését; neki ezen jeleseinknek, valamint annyi tehetséges íróinknak a megifjult magyar irodalom szolgálatába szegődését. Ama kor az, mely – hogy röviden elmondjuk – nem csupán politikai s alkotmányos életünknek, de édes magyar irodalmunknak is lett második szülőanyja.

Csak természetes tehát, hogy a negyvenes évek irodalmi fellendülése hazai könyvkereskedelmünkre is volt, még pedig a legdöntőbb, a legüdvösb hatással, s nem esünk túlzásba, ha ama kort jeleljük könyvkereskedelmünk történetében azon forduló pontnak, melyből kiindulva könyvkereskedelmünket is mint *nemzeti alapokra* fektetett üdvözölhetjük. Akkori pesti pályatársaink közül pedig épen Emich Gusztáv jelesünk volt az, kit ezen, könyvkereskedelmünk történetében korszakot képező fordulópont megállapításánál az elévülhetlen érdemek pálmája illeti meg.

Amint már e század eleje óta el volt híresztelve országszerte, s amire régibb könyvkereskedelmünk történetének évkönyvei bő tanulságot nyújtanak, a negyvenes évek pesti könyvkereskedelme még mindig az az elcsontosodott, megrögzött ósdi *német* volt, a minőnek azt régibb íróink (Kazinczy, Vitkovics, Révai Miklós és több más jelesünk) levelezéseiből

ismerjük. Német volt születésében, német nyelvében s német egész gondolkodásában s üzleti ténykedésében. A magyar irodalomtól s annak terjesztésétől idegenkedett, a magyar írókkal való üzleti közlekedést pedig kerülte, mint akár az ördög a tömjént. – Nem csoda tehát, hogy hire sem volt a legjobb; de nem csoda aztán az sem, hogy ilyfajta könyvkereskedőktől irodalmunk sem remélhetett és nem várhatott semmit! Hiszen tudjuk még Heckenastról is, ki pedig hazánk szülöttje volt, hogy ő sem adott ki 1840-től 1849-ig többet 31 magyar műnél – pedig 1849-ben már nem volt pályakezdő kiadó! Ha aztán még csak azt az egy Hartleben Konrád Adolfot vesszük ki, kinek a negyvenes évek elején már voltak saját magyar kiadványai: az az időbeli többi pesti könyvvereseket jóformán nem is illehetjük meg a magyar kiadó nevével, oly elenyészőleg kevés volt a saját magyar kiadványuk. – Bátran elmondhatjuk tehát, hogy ha az időben egyáltalán akadt magyar írónak kiadója, ez egyedül a pesti *nyomda-czégeknek* volt érdeme. De erről majd csak máskor és más helyütt értekezünk bővebben.

Ily körülmények közt nagyon természetes, hogy midőn a negyvenes évek elején Pesten kezdett összpontosulni az ország minden politikai, társadalmi s irodalmi mozgalma, nemcsak az írók maguk, de a nagy közönség is mindinkább kezdé érezni mindazon fogyatkozásokat, melyeket egy testestül-lelkestül német könyvkereskedelem teremtett s mely fogyatkozásokat korszerű haladással megszüntetni épen annak nem volt semmi hajlandósága vagy érzéke. De hogy igazságtalanok ne legyünk Pest városa akkori »deutsche Buchhändler«-jei irányában, nem szabad elhallgatnunk, miszerint az időben a magyar irodalom termékeinek a kiadása igazán még nem kecsegtetett valami fényes »üzleti eredménnyel«, melyre pedig a mi német könyvveresaink első sorban számítottak. Áldozatot a haza és a magyar irodalom oltárára a nálunk megszedett idegenektől várni, hasztalan lett volna s ilyet nem is hoztak még akkor sem, mikor már polgárai is lettek e hazának. – Így aztán csak önmaguknak tulajdoníthatták a pesti német szellemű könyvveresek, hogy egészen váratlanul támadt nekik egy oly versenytársuk, a ki megértve a kort és e kor követelményeit és összeegyeztetvén bölcs eszéllyel a saját hazafiságát s ambícióját a reális idő- és célszerűséggel: *nemzeti* alapokra fektetett s a nemzeti irodalomnak szentelt üzletet nyitott Pesten, a mint a cégétábláján is olvasható volt ekként:

EMICH GUSZTÁV

magyar és külföldi könyvkereskedése Pesten, s majd nemsokára rá csupán: »Emich Gusztáv nemzeti könyvkereskedése«.

Hogy tulajdonképpen mikor alapította Emich üzletét, erre nézve korábbi életíróinak¹ az adatai eltérnek. A »Föv. Lapok« életírója 1843-ra, Gelléri Mór ellenben 1842-re teszi az üzlet megnyílását. Mindkét adat nem felel meg a valóságnak, s csak Kertbeny és Aigner Károly (a Corvinában) járnak helyes nyomdokon, midőn azt 1841-re teszik. Így találjuk ezt a ránk nézve a hitelesség minden kellékével bíró Schulz Ottó »Adressbuch«-jában s utána a Perles-féle könyvveresi czimtarban is. Történt pedig az üzlet megnyitása 1841-diki deczember elsején. – Mindamellett nagyon sajnálatos, hogy Emich G. üzletalapításának a körlevelét a »Börsenblatt«-ban közölve nem találjuk, mi annál feltűnőbb, miután ő előtte s ő utána, egy pesti könyvveres cég sem mulasztotta el e tekintélyes hivatalos német szakközlönyben közhírré tenni üzlete megalapítását.

¹ Föv. Lapok 1869. 76. sz. – Hazánk és Külföld 1869. 15. sz. – Gelléri Mór »A magyar ipar úttörői« (Budapest, 1867.) a 202–205. lapon. – Corvina 1888. 14. sz. – Kertbeny német könyvészte I. kötet. CXXXII. és követk. lapjain.

A könyvkereskedés nyitásához szükséges helytartósági engedély elnyerésének a fennálló pesti könyvkereskedők minden lehető akadályt gördítettek útjába s ezen törekvésben a városi magistratusban erős támaszt találtak. Utoljára Emich József nádornál nyert audiencián adta elő felfolyamodását, hogy tőle mint magyartól és pesti fiútól ne vonják meg a módot mikép önállóságra tegyen szert. A nádor pártolván az ügyet, Emich 1841-ben megkapta az engedélyt.

Emich G., mint már említünk, a magyar nemzeti irodalomra fektette főszűlyát szortimenter tevékenységének, mert főleg az biztosította számára – akkori elhanyagoltságában – az élenkebb nemzeti élet ébredésével a legjobb sikert. Üzlete e téren csakhamar fellendült s országos jó hirnek s keresletnek kezdett örvendeni. És azzal, hogy önállósága kezdetén majdnem kizárólag csak a magyar irodalom terjesztésének szentelte minden idejét, nem forgácsolván azt szét a külföldinek is aggressiv művelésére: mintegy tüntetőleg mutatta a magyar szellemű könyvvásárló közönségnek az ő saját jó hazafiságát, mi által még fokozódottabb mértékben megnyeré a közönség rokonszenvét és bizalmát.

Innen van aztán az is, hogy Emich csak két évvel üzlete megnyitása után – 1843-ban – lépett direkt összeköttetésbe a külföldi német és az ausztriai könyvkereskedelemmel; de akkor sem fogadott el senkitől kéretlen ujdonságokat, miket – Schulz szerint – csak azon kiadóktól kívánt megkapni, kiket ez íránt felszólított. Kivételt csak a Magyarországra vonatkozó külf. irod. termékek képeztek, melyekből mindjárt 10–20 példányt fogadott el bizományba. Egyebekben – szinte Schulz szerint – 3–6000, czégével ellátott hirdetésnek (prospektusnak) az elterjesztésére vállalkozik, s a pesti lapokban általa eszközölt könyvhirdetéseknél a költség fele árát viselni ajánlkozik.

Mily lendületnek indította szortimentjét Emich, bizonyítja az is, hogy már 1843-ban fióküzletet is nyitott Budán. A »Börsenblatt«-ban, 1844. évi augusztus elsejei kelettel lenyomatott erre vonatkozó körlevelében el is mondja Emich, hogy pesti üzletének folytoni növekedése a budai fiók felállítását teszi szükségessé, de e fióknak rohamos fellendülése egyszersmind arra is bírja őt, hogy azt a külfölddel direkt forgalomba helyezze. E fióküzlet élére – mondja körlevelében tovább – régi barátját s eddigi munkatársát, a Landshutról való *Schröpfer Andrást* állította, kit e célra czégjegyzési joggal (prokurával) is látott el. – A budai fiók a műkereskedéssel is foglalkozott s kölcsönkönyvtárral is volt összekötve.

Igen nagyot lendített Emich szortiment üzletein az által is, hogy ugyancsak már 1843-ban a francia és angol könyvkereskedelemmel is közvetlen érintkezésbe lépett, s Páris legtekintélyesebb kiadójánál kieszközölte, hogy azok neki kiadványaikat tömegesen küldték bizományba, avagy készpénzrendelvényeit az eddiginél sokkal előnyösb feltételeken szállították. E nagy arányokban létesített forgalmával, mellyel az akkor országszerte dívó francia és angol olvasmány-hajhászatot aknáztá ki, veszedelmes konkurrencziát kezdett csinálni pesti versenytársainak s azok vérszemet kapva, mert a külföldi könyveket minden árfelemelés nélkül árulta s a kedvezőbb feltételeken partie-számra beszerzetteknel még kedvezményekben is részesítette vevőit; annyira felbőszültek ellene, hogy nyíltan kezdték őt vádolni harácsolással s árrontással. És lett ebből egy hetedhét országra szóló monstre-skandalum, minőhöz hasonlóra a kor- és kartársak nem emlékeztek még, mióta az ausztriai (magyar) könyvkereskedelem rendezett üzleti viszonyai mellett elől vitte a közművelődés s a mindenkor fennen hangoztatott kollegialitás zászlaját. De nagyon is messzire vinne minket, ha e nagyszabásu hercze-hurczát akár csak vázlatosan leírni akarnók. Remeke az a könyvárusi német stílnak, – finom, édeskés, zamatos, kenetteljes és minden szava mégis egy mérges nyíl, mely halálilig sebez s körmönfonságával embert, üzletét és becsületét megölni alkalmas. Ott áll ezen hosszadalmas tollharcz megörökítve a »Börsenblatt« 1844-diki évfolyamában, hol több számon át egész hasábokat tölt be. Kár, hogy oly fölötte hosszú s oly fölötte émelygős, – hogy

okmánytárunkban sem adhattunk neki helyet. – Mindazonáltal nem állhatjuk meg, hogy ne reflektáljunk e monstre-polemia azon részére, melyből az akkori könyvárusi viszonyokra, a hazai sajtóéra, de különösen magának Emichnek az üzletére vonatkozólag a legérdekesebb történeti adatokat meríthetjük. Megtudjuk e polemiából, hogy Emich – mint ezt Szalárdy hirlapstatisztikája is vallja, csak névleg volt kiadója a Petrichevich Horváth Lázár szerkesztette »Honderű«-nek s micsoda apparátussal dolgozott az akkori sajtó, melynek kiválóbb képviselőjével, sőt azok előfizetői számával is megismerkedünk. Betekinthetünk az akkori pesti könyvkereskedelem azon reklámgyárába, melyből kikerültek a sajtó számára a két hazát tele kürtölő üzleti reklámok. Megismerkedünk névszerint az Emich ellen tört támadókkal és harczmodoruk egész turpisságával és több oly történeti s könyvárus-statisztikai adatokról szerzünk tudomást, melyek az akkori irodalmi, üzleti és üzletforgalmi viszonyokra a legérdekesebb világosságot vetik. – De ami – Emichet tekintve – mindezeknél érdekesebb: tudomást nyerünk arról, hogy Emich pesti üzlete helyiségét, mely az uri- és kigyo-utca szegletén állott, 1844-ben tetemesen megnagyobbította, összekötve a földszinti boltot az emelettel, hova egy kényelmes csigalépcső vezetett fel. Ott egy tágas terem közepén nagy fekete pulituros kerek asztalon ki voltak rakva a legujabb lapok, folyóiratok és irodalmi termékek, azoknak szabad rendelkezésére, kik az üzletet felkeresni szokták. S mikor aztán egy hirlaptudósítás arról értesít bennünket, hogy ezen szerencsés ötlettel Emich üzlete külső csin, berendezés, kényelem tekintetében felülmulja pesti összes kartársainak az üzleteit: nagyon megértjük a kedves kartársak irigységét s bosszankodását, melybe, – hogy bele ne pukkanjanak – ádáz dühvel neki estek Emichnek, hogy üzleti hírnevét és hitelét megrontsák – a *külföld* előtt! – Hanem aztán Emich sem maradt adósa drágalátos megtámadóinak. A milyen jól-rosszul szinlelt külső nyugalommal, de a belső szenvedélytől sugallt dühvel történt a támadás, olyan nyugodtsággal és tárgyilagossággal veri azt vissza Emich, támadói saját nemtelen fegyvereivel, bebizonyítván az ellene szórt vádak alaptalanságát s kimutatván azon alantas rugókat, melyek folytán emeltettek. S e védekezéssel sikerült is Emichnek rehabilitálni magát: olyannyira sikerült, hogy ellenei egy végső cikkben, még pár üres lövést eresztve a levegőbe, a visszavonás minden jelével elhallgatva, megfutamodtak.

Sok épületes reflexiót lehetne fűzni az akkori nemzetietlen, vaskalapos pesti elődeink e megszokott versenytaktikájához, mely hat évre rá Lampel Róbertet is érte; de ehhez most se kedvünk, se helyünk, s beérjük annak a konstataálásával, hogy Emichnek azóta, hogy ő is átugrotta, mint megannyi elődje s utóda a pesti öreg czégyeres kollegáknak, az »alte Häuser«-ek czirkuszi akadályrudjait, bántódása többé nem lett, még pedig abban a mértékben nem lett, aminőben nőttön-nőtt Emich tekintélye mint szortimenteré, de különösen mint kiadóé is.

És méltán. Mert a ki, mint ő, oly előismeretekkel lép pályájára, minőket a végzett philosophiai tanulmányok nyujtanak oly bőven, a ki, mint Emich, az országos és pestvárosi viszonyok alapos ismeretével s annyi személyes jó tulajdonságokkal felfegyverkezve lép az üzleti verseny terére, attól nem is várhatni mást, mint azt, hogy igazán birt mindazon szellemi, személyes, külső és üzletileg gyakorlatias kellékekkel, melyek egy fővárosi könyvkereskedés sikeres vezetéséhez megkívántattak már akkor is. – Emich körültekintő üzlet-derekasságára vall az is, hogy oly irodalomágra és üzleti irányra fordítá figyelmét s abban is tulszárnyalta versenytársait, mely addig jóformán parlagon hevert, vagy legalább kellőleg mivelve s kiaknázva nem volt. Értjük a katolikus magyar és külföldi theologiai irodalmat és a katolikus klerusnak tágasabb alapokra fektetett belevonatását üzleti összeköttetéseibe s forgalmába. S mily kedvező eredménnyel tette, mi sem mutatja jobban, mint az ő könyvkeresleti hirdetései a »B.-Blatt«-ban, melyekben a külföldi katolikus irodalom képezi a zömöt. Így keres már 1843-ban egyéb nagyobb tételeken kívül a négykötetes Breviarium romanum egy kempteni kiadásából egyszerre 50 példányt, s hogy a katolikus irány ápolása őt már üzlete megalapítása elején átvezette az ez irányu kiadói térre is, bizonyítják több az időbeli saját magyar

kiadványai, mint nemkülönben számos bizományi magyar czikke, mely utóbbiakról azonban csak az előbbieket borítékára nyomtatott jegyzékek után birunk ma tudomással.

Budai fióküzletétől Emich 1847. évi január 1-jén vált meg. Akkor adta azt el üzletvezetőjének s barátjának, Schröpfer Andrásnak. Pesti üzletének folytonos nagyobbodása – úgy mondja az ez alkalomból kibocsátott körlevelében – mely egész munkaerejét és figyelmét köti le, készíteti őt e lépésre, s midőn budai üzletét annak összes cselekvő és szenvedő állapotával eladja Schröpfernek, beszünteti czégét Budán, mire Schröpfer András saját neve alatt folytatta az üzletet, váltakozó szerencsével, 1863-ig, amidőn csődbe kerülván, Emich pesti üzletében talált ismét menhelyet és még mai napig is szolgálja az »Athenaeum« részvény társulatot. Ki ne ismerné a pesti kartársak közül a jó öreg Schröpfer bácsit, egy rég elmúlt időnek ezt az elpusztíthatlan könyvárus maradványát, melyet Emich, mint egyik – ha szabad e kifejezést használni – legbecsültebb leltárdarabját adott át az Athenaeumnak. Életrajzát s üzlete történetét a maga idején közlendjük.

Emich szortimentjéről már csak kevés a mondanivalónk. – Nem kicsinyelte abban ama sovány haszonnal is élni, melyet az antikvár üzlet nyújtott a külföldi katalogusok terjesztésével s vevőinek abból tett rendelményeiből. – Az üzlet belélete epizódjaiból a Börs.-Bl. után felemlítendőnek ítéljük, már csak az akkori közlekedési mizériák illusztrálása kedvéért, hogy 1845. évi márczius havában Lipcséről fuvaros tengelyen jövő két könyves bálája Győr táján a rohamosan áradó Duna árja által szekerestül, lovastól elsodortatott és árú s fuvarosa csak nagynehezen mentetett meg három ló életének az árán. A könyvekben nagy kár esett, amiről Emich az illető német kiadókat értesíti. – De följegyezhetünk egy ennél örvedetesb epizódot is, még pedig az emlékezetes 1848-diki márcziusi napokból; Emich Petőfije márczius 15-dikén egész Pest városát felvillanyozta »Talpra magyar«-jával, és aznap estéjén, a sajtó felszabadulása ünnepére Pest lakói által rendezett nagyszerű kivilágításon Emich is kitett magáért. Könyvkereskedése fölött Petőfi Sándornak transparentben kivilágított arc képe diszlett e felirattal: »Szabadság, Béke, Egyetértés«. Maga a transparent egy alája festett sajtón állott, s mint a »Pesti Hirlap« akkor írta, tömérdek néptől lelkesülten állatott körül.

De ezeknél fontosabb ránk nézve, már könyvárus-történeti szempontból is, Emich Gusztáv egy 1849. évi április hó 20-áról kelt körlevele, melyet a németországi kiadókhöz intézett s abban az akkori kétségbeejtő üzleti állapotokat ecseteli. Az ország, hónapokon át katonai zár alatt tartva, a külfölddel még a postaközlekedés is szünetelt, úgy hogy számadási papirjait is csak mellékutakon sikerült kiexpediálnia Lipcsébe. A remittendák továbbításáról pedig szó sem lehetett. – Az 1848-dik évi szeptember 8-áig Lipcsében összegyűlt könyvcsomagok csak a következő év február 20-dikán érkeztek Pestre, minek következtében kénytelen volt azok összegét egészen mellőzni az 1848-diki elszámolásnál, új számlára írva azokat, s a fizetést sem lehetett eszközölni, legjobb akarat mellett sem, mert az egyedül érvényes osztrák bankónak rengeteg magas volt az árszója; aranyat vagy ezüstöt pedig külföldre küldeni egyáltalán tilos volt. Így panaszoja el szomorú állapotát a pesti könyvkereskedelemnek, miből a kimenekedést csak a háború mielőbbi megszüntetétől várja.

Ezen kétségbeejtő üzleti viszonyok indíthatták arra, hogy 1848. október 30-án a magyar pénzügyministeriumhoz fordult, hogy a m. kir. bányá termény árulási hivatalnál az igazgatói állást elnyerhesse. Folyamodványának fennmaradt conceptusából és az ahhoz csatolt curriculum-vitaéból kiderül hogy összes különböző bizonyítványait is azokhoz csatolta volt, melyek az akkori időben azután folyamodványostul együtt oda is vettek.

Emich – mint már említünk – 1843 óta állott közvetlen összeköttetésben a külfölddel. Lipcsei bizományait az időből, egész 1861-ig, a maig fenálló jó hírnevű Koehler K. F. czég kezelte; 1862-ben (1857 óta már csak mint kiadó) Kittler Róbertnél tartott kiszolgáltatási raktárt. A bécsi piacon 1843-ban a Tendler és Schäfer czég, 1844-ben a Beck-féle egyetemi könyv-

kereskedés és 1845 óta Jasper és annak több cégváltózáson átment utódai képviselték Emich házát. – Párisban is már 1843 óta folyton tartott bizományost és pedig 1847-ig Renouard és társa, azontul pedig a Hector Bossange háza képviselte őt. – Emich egykori személyzetéről is megemlékezve, a berlini »Unterstützungs-Verein« névjegyzékeiben említve találunk Bellonit, Véreyt és egy Köhler G. nevű (külföldi) segédet. Azonkívül a B.-Bl. 1857-diki folyama egy Triestből származott Nussbaum Mátyás emlékét tartotta fenn, a ki három évig dolgozott Emichnél és 1857-ben Münster veronai könyvárus üzletét vette meg. Mily viszonyban állott Emich *Számwald Gyulához*, ki a könyvkereskedést az ő üzletében tanulta, ezt a rendelkezésünkre álló gyér források után alább mondjuk el. – Üzleti reklám dolgában nem tartozott azon pesti kartársaihoz, kik úgy a sajtó útján, mint külön jegyzékek által folyton iparkodtak üzleteik felé irányítani a közönség figyelmét. Virágzó s országos közkedveltségnek örvendő üzletének erre nem volt szüksége, s így a magyar könyvészetet sem gazdagította nagyon – mondja róla Kertbeny – az általa kiadott könyvjegyzékeivel. Egy 1852-ben kibocsátott 32 lapos jegyzéknél többet nem ismer Kertbeny, mely 222 magyar és 80 más nyelven irt munkát tartalmaz az 1849–1851-diki évekből.

Szortimentjétől 1857-ben vált meg Emich egészen; miután azt tizenhat esztendőn át birta és a legválságosabb időkön keresztül nemcsak viruló állapotban tartotta fenn folyvást, de mindvégig fejlesztette és emelte is. Mindinkább nagyobbodó kiadói üzlete s nyomdája, mint nem különben gyöngélkedő egészsége szükségessé tevé e megválást, melyet az által realizált is, hogy könyvkereskedését eladta Pfeifer Ferdinándnak, ki azt 1857. évi január 1-jén átvette aktívák és passzívák nélkül s az naptól kezdve saját neve alatt folytatta.

Visszatekintve Emich Gusztáv tizenhat évi szortimenter pályájára, melyen bámulatos, önönmagát megtagadó tevékenységet fejtett ki, bátran elmondhatjuk róla, miszerint kora egyik legképzettebb, legmunkásabb s legelőkelőbb könyvárusa volt s mint olyan, a magyar irodalom buzgó terjesztőjekép, nagy érdemeket szerzett magának a hazai közművelődés mezején. – Könyvkereskedése mindjárt kezdettől fogva állandó gyűlhelye s központja volt a negyvenes évek politikai s irodalmi vezérférfiainak, s hogy ez mennyire emelte tekintélyét s üzlete jó hírét, mondanunk sem kell. Emich e pályán vetette meg alapját későbbi nagyságának; ennek köszöni vagyonosodása kezdetét. Lankadatlan vas szorgalom, nemzeti irány, szoliditás párosítva üzleti körültekintéssel s eszélllyel: ezek voltak az ő vezérelvei, mikkel aránylag rövid időben felküzdötte magát.

Nézzük már most Emich Gusztávot mint kiadót. Megismerve könyvkereskedésében kora szellemi irányát s a magyar nagyközönség irodalmi szükségleteit, nem is történhetett másképp, mint hogy ne lépett volna a kiadói térre is egy ily nagyratörő, vállalkozó szellemű könyvárus, aminő volt Emich. Hiszen e térre őt predesztinálták nemcsak szakképzettsége, jeles személyi tulajdonságai, magasabb foku ismeretei s fényes körü ismeretségei, de ösztökélte őt erre maga a kor szelleme is, mely annyi alkalmat s tápot nyújtott a magyar kiadónak. És Emich csakugyan derekasan neki is vágott a könyvkiadásnak. Már 1843-ban egyszerre tizenhét magyar könyvkiadvánnyal lépett fel; s mily arányokban alakult onnan kezdve mennyiségileg s minőségileg kiadói termelése, ezt a rendelkezésünkre álló könyvészeti művek alapján nagy fáradsággal összeállított következő csoportjaink mutatják:

I. Időrendben s mennyiségileg Emich 1842-től 1868-ig termelt:²

1842. évben	1 művet ³	1 kötetben (darabban)
1843. évben	17 művet	25 kötetben (darabban)
1844. évben	15 művet	19 kötetben (darabban)
1845. évben	10 művet	10 kötetben (darabban)
1846. évben	23 művet	24 kötetben (darabban)
1847. évben	24 művet	29 kötetben (darabban)
1848. évben	27 művet	29 kötetben (darabban)
1849. évben	6 művet	7 kötetben (darabban)
1850. évben	17 művet ⁴	18 kötetben (darabban)
1851. évben	27 művet	32 kötetben (darabban)
1852. évben	16 művet	19 kötetben (darabban)
1853. évben	22 művet	32 kötetben (darabban)
1854. évben	20 művet	32 kötetben (darabban)
1855. évben	21 művet	27 kötetben (darabban)
1856. évben	25 művet	40 kötetben (darabban)
1857. évben	3 művet	8 kötetben (darabban)
1858. évben	7 művet	8 kötetben (darabban)
1859. évben	9 művet	13 kötetben (darabban)
1860. évben	25 művet	37 kötetben (darabban)
1861. évben	37 művet	41 kötetben (darabban)
1862. évben	44 művet	54 kötetben (darabban)
1863. évben	29 művet	42 kötetben (darabban)
1864. évben	34 művet	46 kötetben (darabban)
1865. évben	35 művet	59 kötetben (darabban)
1866. évben	39 művet	48 kötetben (darabban)
1867. évben	26 művet	31 kötetben (darabban)
1868. évben	15 művet	20 kötetben (darabban)
Év nélkül	2 művet	2 kötetben (darabban)
12 naptár	30 folyamban	30 kötetben (darabban)
1 almanach	6 folyamban	6 kötetben (darabban)
Tervrajz és térkép	4 darab	4 kötetben (darabban)
Műlap (kép)	14 darab	14 kötetben (darabban)
Bizományiak	33 darab	43 kötetben (darabban)
Összesen	663 művet	850 kötetben (darabban)

E szerint Emich huszonhét évi kiadói tevékenysége alatt 663 kiadvánnyal 850 kötetben (darabban) gazdagította a hazai irodalmat; évenként átlag majdnem 25 művel, vagy 31 kötetten (darabban), – nem is számítva hirlap- és folyóirat vállalatát, melyekről alább emlékszünk meg. A fenti időrendi s mennyiség szerinti kimutatásból több érdekes kor- s irodalomtörténeti adatot meríthetünk. Mily szembeötlő például az 1849-iki és 1857–1859-iki rohamos apadás a

² Megjegyzendő, hogy a több éven át megjelent több kötetből álló művek (gyűjtemények) mindegyik kötete *külön* kiadványnak számít a maga megjelenési évében, s hogy egy és ugyanazon műnek egy *új kiadása* szinte annyiszor számít a maga megjelenési évében, *ahány kiadást ért.* – Másként járva el, még több idővesztés nélkül nem nyújthattuk volna tiszta és igaz képét Emich kiadói termelése időnkénti s egyszersmind mennyiség szerinti alakulásának.

³ Miszlai, Körömkőr. – Ezen Gyurián és Bagónál Budán nyomtatott művecskét Emich – úgy látszik – csak később szerezte meg.

⁴ Petőfi költeményeinek 1850-diki elkobzott kiadását ez évre tettem, egy kötetnek véve fel.

termelésben, melynek okait a történetíró legott feltalálja hazánk akkori politikai viszonyaiban! S mily öröndetesnek tünik fel a hatvanas évek kezdetétől Emich termelésének rohamos emelkedése, melynek okait mindnyájan ismerjük! – De tartoztunk e részletes kimutatásunkkal a hazai könyvtermelés statisztikájának már azért is, mert e tekintetben Emich korábbi életírói a legképtelenebb túlzásokat követték el, midőn csak úgy általánosságban, semmi kutatáson s behatóbb tanulmányozáson nem alapuló adataikkal, minők náluk a »százak és százakra menő« vagy a »számtalan« frázisszerű jelzők, épen semmit vagy legalább semmi foghatót nem mondanak. – Gelléri Mór pedig (idézett művében), hogy »iparossa« kiadói tevékenységéről mondhasson jó nagyot, ugyszólván apró pénzre váltja fel Emich nyomdászti s kiadói produkcióját, midőn az általa nem csak a saját számlájára, de a másokéra is nyomtatott művekhez még a sajtói alul kikerült lapok és folyóiratok *mindegyik egyes számát* veszi kalkulába, s *milliókra* teszi Emich nyomtatványait! Ime ott áll lelkiismeretesen összeállított kimutatásunk, melynek számai hitelesebbek a mások – nagyon is messzire eldobott sulykánál! – Kimutatásunk számadatolva fényes tanúságot tesz Emich Gusztáv kiváló kiadói termékenységéről – oly annyira, hogy arányítva az övét Heckenastnak ugyanaz időbeni termeléséhez: amaz jóval felülmúlja emezét.

Emich kiadói tevékenysége a szabadságharc alatt sem szünetelt. Az ő kiadásában jelent meg: Oktatási szabályzat a magyar gyalogság számára, fordította németből Gál Sándor 1848. I. füzet 192 l. 3 táblával. II. füzet a csatározásról. 195–234. és 3 számatlan lap. Mindkettő Pesten Trattner-Károlynál nyomtatott. Rövid utasítás egyes földszini tárgyak és helységek védelmezésében és megtámadásában. Irta Gál Sándor. Pesten 1848. Nyomatott Kozma Vazulnál. 42 lap. Szuronyvitan a gyalogság számára. Irta Gál Sándor. Pesten 1848. Nyomatott Kozma Vazulnál. 30 l. 2 táblával. Azonkívül lovassági oktatási szabályzatot is adott volt ki, melyből azonban példány nem maradt fenn. Ezek mind 8-ad alakúak és elég jól vannak kiállítva. Rajtuk Emich neve mint kiadóé nincs kitüntetve. Nagyszabású kiadványa volt: Tábori utasítás gyalogság, lovasság és tüzérség számára. 8 könyomatú tervvel. Pesten, Emich Gusztáv sajátja, 1849. mely kiadói előszóval is van ellátva. A nagy 8 rétű könyv 431 lapot, 20 tábla függelék, 4 számozatlan lapot és 8 igen szép kivitelű kőmetszetű táblát tartalmaz. A 48/49-diki szabadságharczi katonai kiadványok közt ez volt a legnagyobb és természetesen költséges is. Ezt is Kozma Vazulnál nyomatta. Hogy a szabadságharc szerencsétlen vége e kiadásoknál Emichet mennyire károsította s hogy a bevonult osztrák csász. occupatio alatt ezek miatt mennyi üldözésnek volt kitéve, könnyen érthető, és csakis nagyszámú pártfogóinak de első sorban Kossalkó János vérbírónak, Jókai fölmentőjének köszönhetette, hogy a legnagyobb bajtól mégis megmenekedhetett.

II. Ha továbbá *nyelvileg* állítjuk össze Emich kiadványait, azon öröndetes s az ő érdemeit csak öregbítő eredményhez jutunk, hogy Emich egész kiadói pályáján majdnem kizárólag csak a magyar irodalmat szolgálta, mert az általa kiadott 663 munka közt van:

629 magyar s így csak 34 mű esik a többi nyelvekre:
32 német,
1 latin és
1 francia
663 munka.

A magyar irodalomra eső ezen tekintélyes kiadványszám valóban ékeesebben hirdeti Emich elhervadhatlan érdemeit a hazai irodalom és közművelődés körül, sem hogy azokat bő beszéddel kiemelni kellene. S ha ismét viszonyítjuk Emichet az ő legkiválóbb kiadótársa, Heckenast Gusztávhoz, Emich magyar kiadványai szinte jóval túlszárnyalják kartársáéit!

III. Emich kiadványai kelendőségéről is nyujtunk tájékozást, kimutatván hány műve ért mennyi kiadást – az ő idejében; és pedig:

2-dik kiadást ért 26 magyar kiadványa
 3-dik kiadást ért 12 magyar kiadványa
 4-dik kiadást ért 4 magyar kiadványa
 5-dik kiadást ért – magyar kiadványa
 6-dik kiadást ért – magyar kiadványa
 7-dik kiadást ért 1 magyar kiadványa⁵
 2-dik kiadást ért 2 német kiadványa.

Jellemző ez a kimutatás irodalmi viszonyainkra egyáltalában s Emich kiadványaira különösen. Ezt azonban itt bővebben ne fejtelessük.

IV. Emich összes kiadványai közül az Athenaeum már csak körülbelül 330-at vagy 340-et vett át s ezek közül is már 30-nál több időközben végkép elfogyott.

V. De e száraz, bár ékesen szóló statisztikai adatoknál még fontosabb s érdekesebb megismerkednünk Emich kiadványaival *minőségileg* is. Álljon itt tehát először is tudományszakok szerinti sorozatuk:

Hittudomány és ágazatai	40 munka
Jogtudomány, politika és mellékszakok	65 munka
Földrajz, csillagászat, statisztika, utirajzok, térképek	19 munka
Történelem és mellékszakai	51 munka
Orvosiak	17 munka
Neveléstan, iskolakönyvek, zene és ének	36 munka
Ifjúsági iratok, erkölcsi és népolvasmányok	87 munka
Nyelvészet, irodalomtörténet	37 munka
Mennyiségtan, mértan	11 munka
Gazdaságtan, állatorvosi	31 munka
Szépirodalom	193 munka
Vegyesek és katonaiak	26 munka
12 naptár 30 folyama	30 munka
1 almanach 6 folyama	6 munka
Műkiadvány (kép) darab	<u>14 munka</u>
Összesen	663 munka

Ezen összeállításunkból kitűnik, hogy Emich melyik tudományszakokat művelte leginkább. Hogy azok közül a *szépirodalomé* az oroszlanrész s azután az ifjúsági iratoké, tisztán mutatja Emich kiadói főirányát, melyben világosan tükrödzik vissza úgy az ő saját szelleme, mint egyéniségének s kiadóságának nemes ambíciója is. – A hittudományiak jó részben kiadói működése kezdetéből valók; a jogtudományiak s politikaiak egyrészt a negyvenes évek nagy reformmozgalmainak köszönik létrejöttüket, másrészt pedig az 1860-as évek új alkotmányos aerájának a gyümölcsei. – A történelmi irodalom (emlékiratok, levelezések stöbbik) jó része amaz időkből való, melyben a nemzeti élet s irodalma a multak kutatásában kereste s lelte majdnem egyedüli megengedett vigaszát. – A kevésbé képviselt tudományszakokban a csekélyebb létszámot többnyire a produkzio belértéke pótolja.

Tartsunk már most rövid szemlét az egyes tudományszakok kiválóbb képviselőin. – A hittudományiak, az egy Glatz buzgóság-könyvén kívül, mind a katolikus vallás körébe tartozók. Valamint szortimentjében, úgy fordított Emich kivált eleintén kiadói téren is a kath. irodalom művelésére nagy gondot, mely a jómódú magyar clerus pártfogásában lelél gazdag jutalmát, mint oly téren, mely akkoriban se Pesten, se a vidéken szakszerű művelésben nem részesült.

⁵ Ahn francia nyelvtanának I-ső folyama.

Jelesebb írói Sujánszky Antal, Májer István (István bácsi) és Parizek Elek a hitszónoklat terén; Cherier Miklós az egyházjogin (latin Enchirideonjával); Schmid nyomán Czuczor Gergely a biblia-történetin s Munkay János és Scitovszky (érsek) a szentek élete leírásában. – Az ima- és ájtatossági irodalom képviselve van 5 különféle kiadvány által, miket Emich a legválogatottabb kötésekben hozott forgalomba.

A jog- és államtudományok minden szakából találunk több-kevesebb, kisebb-nagyobb művet. Kiválóbb szakírók: Császár Ferencz, Kallós Lajos, Kautz Gyula, Pauler Tivadar, Récsi Emil stb. – A föld- és utirajzokhoz Füßy Tamás, Hunfalvy János és Vámbéry Ármin járultak jeles műveikkel; a csillagászathoz Danilovits és Hollóssy. – A történelemből és segédtudományai-ból több igen jeles és fontos munkával gazdagította Emich irodalmunkat. Említést érdemel: Böhm Dél-Magyarország története, Falk Miksa műve Széchényiről s koráról, Horváth Mihály két kötetes Magyarok története német nyelven, mely 1851-ben indult meg és 16 füzetben jelent meg teljesen 1855-ben. Füzetje 18 pengő kr volt (6 német garas); Hunfalvy János egyetemes történelme, Rüstownak az 1848/49-diki magyar hadjárat története, Stoll hitregetana és Szeremley Samu Magyarország krónikája. Mint az »ujabb nemzeti könyvtár« kötetei megjelentek Emichnél a régi magyar történetírók új kiadásban. De történelmi kiadványainak, mint egyáltalán összes kiadványainak *Márk krónikája* képezi a koronáját, melynek 1867-ben történt kiadásával mintegy örökre szóló emlékkövét rakta le Emich nyomdászai és kiadói pályájának. A nyomdászat és chromotypia ezen remekművére különben alább még visszatérünk.

Az orvosiak osztályában Balogh Kálmán és Batizfalvy Samu orvosok jeleskednek. – A tan-irodalmat Emich nem részesítette különös kiadói figyelmére, ámbár régebben a csodálatos termékenységgű Táncsics Mihály kisebb, de szapora nép- és polgári iskolai könyveit többször adta ki, s az ő Pütz földirata s történelme Vincze Paulin dolgozatában különösen az ötvenes években a magyarországi gymnasiumokon szép keletnek örvendett. A zenét a hangjegynyomatú népdalgyűjtemények Bognártól és Füreditől, mint nem különben a Kecskeméti Csapó Dániel (Emich correctora) által szerkesztett dalos füzetek, Wimmer magyar és német énekkönyvéje pedig az énektani irodalmat képviselik.

Különös figyelmünket érdemlik Emich G. ifjúsági iratai, mely irodalmat ő már korán kezdte művelni. De e téren tevékenysége különösen a hatvanas években öltött nagyobb mérveket, midőn Hoffman Ferencz közkeletű ifjúsági iratait kezdé kiadni. 1862-től 1866-ig 22 kötetkét bocsátott ki. Onnan kezdve a vállalat szünetelt és az Athenaeum csak 1875-ben kezdte ismét folytatni. – A Schmid Kristóf iratait már 1847-ben kezdte hozni, s az Athenaeumnál a tíz kötetes első folyam ma már 6-dik, a szinte 10 kötetes új folyam pedig második kiadását éli. – Füßy Tamás, Ney Ferencz és Remellay Gusztáv nevei szintén díszítik e rovatot. – Nagy kedveltségnek örvendett egykor az Emich kiadásában megjelent Raff természetrajza. Schubertnek szemléltető képes természetrajzi tábláinak Virányi J. által magyar értelmező szöveggel ellátott kiadását szintén Emich bírta az akkor Schreiber és Schill eszlingeni cégtől, mint főbizományos. Ezek a szortiment-kereskedéssel 1857-ben Pfeifer Nándorra szálltak át.

Emich nyelvészeti kiadványainál mint kuriózumot említjük meg, hogy *nyolcz* különböző szerzőtől adott ki az idő folyamán *francia nyelvtanokat*. Ezek közül az Ahn rendszere után Mutschenbachertől kiadott tanfolyam Emich azon kiadványát képezi, melynek első részéből még az ő idejében, összes kiadványai közül a legmagasabb, t. i. a hetedik kiadást rendezte. – Epochális jelentőségű a Czuczor és Fogarasi által szerkesztett Magyar nyelv szótára, melyből Emich 1862-től 1867-ig négy kötetet adott ki. Az V-ik kötet az Athenaeum kiadásában aztán csak 1870-ben, a befejező hatodik pedig csak *négy* évvel rá (1874-ben) látott napvilágot. – A magyar irodalomtörténet annak legavatottabb művelője Toldy Ferencz örök becsű műveivel van képviselve, melyek közül a két kötetes irodalomtörténetből Emich 1851-től 1862-ig három kiadást rendezett. Az óklassikai irodalmat pedig Cicerónak Fábrián Gábor által fordított

levelei 7 kötetes kiadása (1861–1864) és a Müller s Donaldson nyomán Récsi Emil által írt két kötetes Régi görög irodalom története (1867), mint megannyi becses mű képviseli. – A mennyiség- és műtaniak közül Weisz J. A felsőbb mennyiségtana 2 kötetben (1861/62) és Peczvall Ottó géptana, valamint 2 kötetes erő- és géptana (1861/62) érdemel említést. – Derékasat adott a ház- és mezőgazdasági irodalom terén is. Balásházy, Baumeister, Bujanovits, Pabst és Péterffy előnyösen ismert szakírók hasznos művei Emichnél jelentek meg. Különösen kiemelendő e téren Schlipf mezőgazdasági kézikönyve (első kiad. 1843), mely Emich alatt három kiadást ért; Wagenfeld általános baromorvoslási könyvének szintén három kiadást ért (elseje 1846). Mihálka Antal által magyarra fordított jeles kiadványa; Zlamál barmászati s végül a szerző megnevezése nélkül 1848-ban megjelent »a juh« című terjedelmesebb szakmunka. – Katonai irodalmunk első jelenségeit is ő bocsájtotta szárnyra (a mint ezt a 13. oldalon már volt alkalmunk előadni), ő adván ki a forradalmi kormány hivatalos kiadásait a honvédség számára. A vegyesek rovatából kiemeljük: A Honvédalbumot, Lázár Kálmán grf. Természetbarátok és vadászok évkönyvét és ugyanennek számos illusztrációval díszített »Lég urai«-t, a Berecz Károly által kiadott »Vadászrajzok«-at és ifj. Emich Gusztáv kis lepkegyűjtőjét. – Emich műkiadványai (képei), az egy »Tavaszi virág« című színes csoportot kivéve, mind nemzeti jellegűek s magyar művészek festményei után készültek. Van közte nyolcz fekete és hat színnyomatu.

Emich kiadói tevékenységének fény- és súlypontját azonban a *szépirodalomban* találjuk fel. Ez volt neki kedvencz tere, ezen jeleskedett ő legjobban s evvel oly messze kiható befolyással volt hazánk szellemi életére, hogy már ezen egy kiadói irányában termelt irodalmi gyümölcsei után örök hálára kötelezte le magának a nemzetet. Mert hiszen összes kiadványai közül a szépirodalom 193 művel 430 kötetben van képviselve s így összes termelésének ezen egy ágára esik több egy harmadnál! E 193 kiadványa ilyképen oszlik fel:

Van	136 eredeti magyar műve	333 kötetben
	39 fordított magyar műve	66 kötetben
	9 német műve	17 kötetben
	9 Petőfi-kiadvány	14 kötetben
Összesen tehát 193 műve		430 kötetben.

Szépirodalmi szakok szerint csoportosítva van:

10 gyűjteményes (összmű)
117 regény, beszély, humoreszk (adoma)
47 költeményes
19 színi
Összesen 193 mű.

Misem bizonyítja jobban, mint értette Emich maga köré gyűjteni össze az irodalmi tehetségeket, kik öbenne mindenkor előzékeny, sőt áldozatra kész pártolójukra találtak, mint fenti kimutatásaink. Hiszen jól tudjuk, miszerint épen e szépirodalmi tér mivelése nálunk az, melyen az anyagi kockázatok csak a legritkább esetekben érnek föl ama haszonnal, melyet a kiadó vár. És ha Emich daczára annak gazdag gyümölcsöt aratott ezen, általa annyi előszeretettel, annyi helyes tapintattal s körültekintéssel mivelte s ápolt gyümölcsös kertjéből, ezt épen csak a felhozott derekas tulajdonságainak, fáradhatlan szorgalmának s üzleti eszélyének köszönhető.

Messzire tulhaladnánk az elénkbe szabott szűk teret, ha Emich ez iránybani kiadói tevékenységét és annak produktumait akár csak vázlatosan közelebbről méltatni akarnók. Kitelnék ebből egy külön könyv, s így csak arra szorítkozhatunk, hogy szépirodalmi kiadványai közül a legkiválóbbakról teszünk itt említést. Az összművek csoportjában ott látjuk Bajza, Csokonai, Faludy és Liszti összegyűjtött műveit és a Reguly-, Szivárvány- és Üstökös-albumot. – A regényirodalomban: Abonyi Lajos, Ábray Károly, Balázs Sándor, Beniczkyne Bajza Lenke,

Bús Vitéz, Degré Alajos, b. Eötvös József, az ő Karthauzija (1853-diki) 3-dik kiadásával, Falu jegyzője (1865-diki) második kiadásával jeleskedik. Jókai Mórnak tizennégy regénye (1852-től 1868-ig), mint első eredeti kiadások. Már csak ezen egy írói koryphaeusunk Emichhez való szerzői viszonyának az ismertetésével (ha ugyan volna hozzá forrásanyagunk, a mint – fájdalom – hogy nincsen), lapokat lehetne betölteni! – Tündöklük ott továbbá b. Jósika Miklós neve, Kemény Zsigmondé (hat regénnyel), Kempelen Győzőé, Kúthy Lajos, Kvassay Ede és Lauka Gusztávé. Nem hiányzik díszes sorozatunkból b. Podmaniczky Frigyes, Pompéry János, Rózsaági Antal, Szabó Richárd, Szász Károly, Szokoly Viktor, Tolnai Lajos, Vadnai Károly, Vahot Imre és Vachot Sándorné és végre Vas Gereben (Radákovits József) jeles és termékeny tollu regényírónk. – A külföldi szépirodalom kiválóbb képviselői közül felemlítjük: Boz Dickens, Bulwer, mindkét Dumas Sándor, Feuillet, Feydeau, Hackländer, Kock Pál, König Tivadar, Ponson du Terrail, Sand Gy. és Sue Jenő ünnepelt neveit. – A költői irányt képviseli Arany János (Murány ostroma, 1848), Beöthy Zsigmond, Garay János, Greguss Ágost, Jámbor Pál, Lisznai Kálmán, Sujánszky Antal, Szász Károly, Szelestey László, Tompa Mihály (verseinek I-ső kötete 1847), Tóth Endre és Vajda János, mindannyi ihletett, széplelkű magyar költőnk. – Az átültetett költői művek közül Camoens Luziádája érdemel említést. – A szini irodalom is több jeles és elsőrangú író által képviseltetik; gyöngyét azonban Madách Imre Ember tragédiája képezi, melynek első kiadásával Emich 1862-ben lepte meg a magyar hazát, s mely ma az Athenaeumnál az ismert többrendbeli kiadásokban már hetedikét ünnepli. A külföldi szini irodalmat végre Molière, Racine, Shakespeare és Voltaire egyik-másik halhatatlan műve szaporítja. Ha legvégül még Emich kevés német szépirodalmi kiadványát is említjük fel, mely közt Eötvösnek »Die Schwestern«, Jókainak »Die guten alten Táblabíró«, »Ein ungarischer Nabob« és »Zoltán Kárpáthy«-ja tündöklük, mely négy regény 1856–1860-ban az Emich által kiadott »Belletristisches Lese-Cabinet der ungarischen Literatur« vállalatában füzetekben is megjelent, s mely regények közül a »Nabob«-ból három év alatt 1500 példány kelt el: nagy vonásokban bemutattuk Emich huszonhét évi kiadói tevékenységének áldásos gyümölcseit, oly szellemi gyümölcsöket, melyeknek legtöbbször ma is élvezni a nemzet és élvezni fogja sokáig.

Csodálkozással fogják talán észrevenni olvasóink, hogy Emichnek legeslegkiválóbb kiadványáról, *Petőfi Sándor*, halhatatlan nagy népköltőnk költeményeiről mindeddig egy szóval sem emlékeztünk meg. Szándékosan tettük, utoljára hagyva a legjavát, s azért, hogy Emich elévülhetetlen kiadói érdemeit azzal tetőzzük be, hogy róla, mint Petőfi kiadójáról bővebben megemlékezzünk. Mindamellet itt is rideg határt szabott írói ügybuzgalmunknak a szűk térre való tekintet, úgy hogy Emich kiadói pályája legkimagaslóbb fejezeténél sem engedhetünk szabad folyást közleményünknek úgy, amint ezt e fölötté érdekes és fontos tárgy méltán meg is érdemelne.

Emich korábbi életirói csak nagyon röviden említik fel, hogy »ő volt Petőfinek is a kiadója«, s ha egyikük még hozzáteszi, hogy »szerencsés kiadója«, inkább csak sejteti, mint megérteti, a mai nemzedékkel e szavak mély jelentőségét. – Petőfi Sándor! – Gyöngye a mi tollunk, hogy leírva e nagy, dicső nevet, egyszersmind kifejtsük azt, hogy ki volt e tündöklő meteor hazai irodalmunk egén; kifejezzük, mi volt és mi maradt ő örökön a magyar Múzsának, a magyar nemzetnek. Hiszen egy jelentékeny külön Petőfi-irodalom hirdeti mindezt, s ha a mélyebben érdeklődő nem éri be azzal sem, hogy Fischer jeles művéből merít tápot tudványa kielégítésére, ám ott áll rendelkezésére a »Petőfi-Muzeum«, mely kizárólag és a legcsekélyebb részletekig foglalkozik mindennel, ami akár csak közvetve vonatkozhatik Petőfire, a költőre, az emberre és korára, a melyben élt és meghalt. És mi is e kiapadhatlan forrásból merítettünk, mint olyanból, mely a leggazdagabb adatokat nyújtja arra, mi minket első sorban érdekel, t. i. Petőfi viszonyára a könyvkereskedelemből, de különösen s főleg Emich Gusztáv-

hoz, mint az ő kiadójához. Ezuttal azonban csak az utóbbi viszony ismertetésére kell szorítkoznunk, föntartva a többi gazdagnál-gazdagabb és érdekesnél-érdekesebb adatok feldolgozását egy külön tanulmányunk számára, mely »Petőfi és a könyvkereskedelem« címen lesz általunk megírva s a Corvinában közölve.

Emich, még mielőtt megvette volna Petőfitől összes verseire a kiadó jogot, bizományban bírta a költő következő, előfizetői uton megjelent verses gyűjteményeit: a »Versek« II-ik kötetét (1844–1845), mely Beimel József nyomdájából kikerülve az 1845-diki novemberi vásárkor jelent meg. A »Pesti Divatlap« 1845. évi 33-dik száma így hirdeti megjelenésüket: »Megjelent, s *Emich Gusztáv*- s általa minden hiteles könyvkereskedésben kapható: »Petőfi Sándor versei«-nek II-ik füzeté, stb.« Előfizetési ára 1 pengő forint, bolti ára 1 frt 12 pengő kr volt. – A »Tigris és hyéna« című dráma (megjelent 1846. évi december második felében), melyet a »Jelenkor« 1847-dik évi január 24-diki száma e szavakkal hirdet: »Megjelent a Tigris és hyéna, dráma 4 felvonásban Petőfi Sándortól. Ára 40 p. kr. Kapható *Emich Gusztávnál*«.

A »Szerelem gyöngyei« azonban, melyek 1845-ben hagyták el Landerer és Heckenast sajtóját, már Emich Gusztáv *saját kiadásaként* szerepelnek a címlapon is, hol világosan az áll: »Kiadta Emich Gusztáv«. (Ára 30 p. kr volt.) – E szerint ezen versgyűjtemény volt Emichnek első Petőfi-kiadványa. – A következő évben (1846-ban) kijött »Felhők«-et ismét csak bizományban bírta Emich, amint ez a címlapon is olvasható: »Pest, Emich Gusztáv bizománya«. E versgyűjteménynek is 30 p. kr volt az ára, s hogy ez ma mily ritka, kitűnik abból, hogy Dobrowszky Ág. ma példányát 6 frton hirdeti antiquáriumában. – Ezek voltak kezdetei Emich Gusztáv Petőfi-vállalatainak, melyek révén nem sokára egészen hozzá jutott Petőfi műveikhez.

Hogy mint lőtött-futott eleintén Petőfi verses füzetivel a hóna alatt könyvárústól könyvárúshoz, hasztalanul kínálva nekik verseit, eléggé ismeretes. Legérdekesebben beszéli ezt el Vahot Imre (»Petőfi emlékezete« című könyvecskéjében). A »Corvina« VIII. évfolyama 11-ik lapján is olvashatni »Ha Petőfi kezét csókolt volna« címen egy erre vonatkozó igen érdekes epizódot. De bizony Petőfi összes verseire nem akadt kiadó, miglen Emich Gusztáv rá nem szánta magát a versek kiadására. Ő már tapasztalta Petőfi fentemlített verses gyűjteményei bizományi kiadásánál, hogy milyen kincset szerez, ha megveszi Petőfi összes verseire a kiadó jogot. Jól észlelhette, mily rohamosan emelkedik a költő híre s kedveltsége, s magasabb ambíciójának az a gondolat, hogy midőn egy Petőfi Sándor költeményeinek kiadójaként lép fel, egyszersmind az ő saját neve hírét örökíti meg, nem engedé őt habozni sokáig s megszerezte Petőfitől versei azon gyűjteményét, mely a költő 1842–1846-diki szerzeményeit foglalta magába. »Petőfi összes verseinek újvra leendő kiadását – írja a »Pesti Divatlap« 1846. évi július 4-dikéről kelt 27-dik száma – derék könyvárúsun, Emich Gusztáv vállálá magára, ki a geniális költő eddigelé megjelent valamennyi költeményeit 500 pengő forintot vette meg, mi nálunk, kivált versekért, nem csekély díj. A mű díszkiadásban s a költő aczélba metszett arczképével fog megjelenni«. E közleményből megtudjuk tehát, hogy Emich a nevezett gyűjteményért 500 pengő (vagyis 525 forintot mai értékben) fizetett ki Petőfinek. Ez a tiszteletdíj azonban csakis egy kiadásra – az elsőre szólt. Az erre vonatkozó szerződés Petőfi és Emich közt 1847. évi január hó 22-dikén kötött meg; szövegét azonban a Petőfi-Muzeum sem közölte eddig. – Petőfi tehát – amely könnyelmű volt egyebekben – versei, ez egyetlen vagyona s kincse kiadására nézve elég előrevigyázó volt s providenciális higgadtsággal járt el. Emich pedig már most hozzálátott a kiadáshoz; s mert az időben egy nagyobb szabású kiadvány sorsát nem igen lehetett biztosítani másképp, mint az akkor még általánosan dívó aláírás útján, ő is rá lépett erre. A »Pesti Divatlap« 1847. évi január 24-dikéről kelt 4-dik számának a hirdetéseknek szánt borítékán olvassuk Emich »Előfizetési felszólítását Petőfi Sándor összes költeményeire egy kötetben«, mely így szól:

»Ki ne szeretné bírni legnépszerűbb költőnknek összes költeményeit egy szép és teljes kiadásban! Ezen közkívátnak megfelelni óhajtván, az alulírt kiadó tisztelettel jelenti a két magyar hazabeli olvasóközönségnek, azt egyszersmind számos előfizetésre felhíván, hogy *Petőfi Sándor összes költeményei* díszkiadás- s egy kötetben, legnagyobb 8-ad rétbén, legfinomabb duplavelin papíron, új betűkkel nyomtatva, a szerzőnek aczélba metszett arczképével már sajtó alatt vannak s jövő márcziusban megjelennek. Ezen új kiadás a szerzőnek eddigelé megjelent művein felül még vagy *száz darab új költeménnyel leend* bővítve, olyakkal, melyek eddig sehol sem adattak s nem voltak közzétéve. Az előfizetési ár példátlan *olcsósággal* csak 3 pengő forint. Határideje az előfizetésnek a jövő márczius 20-dikáig tart. Kéretnek tehát az ívtartó urak az előfizetési aláírt íveket, a begyűlt pénzüsszeggel együtt, azon napig hozzám beküldeni, a mikor a kész példányokat is átvehetendik.

Pest, január 20. 1847.

Emich Gusztáv,
kiadó könyvárus«

Emich ezen hirdetésére az akkori összes fővárosi lapok, mint egy várandó eseményről úgy kezdének ujságot, részint reprodukálva a hirdetést, részint kisebb-nagyobb közlésekben folyton s a legnagyobb rokonszenvvel ébren tartva a közönség érdeklődését s figyelmét Petőfi megjelenendő összes költeményei iránt. Különösen tette azt a »Pesti Hírlap«, melynek újdonság-rovatát akkor Pákh Albert vezette, ki a költemények megjelenését a legrokonszenvesebb figyelemmel kísérte. Így írja az 1847. évi január 31-diki számban: »...Hosszabb előkészületek után most a kiadás sebesen készül, naponkint kiszedetik egy ív s a munka egészen valamivel több lesz harmincz sűrűn nyomtatott ívnél legnagyobb nyolczadrészből (*így*), kemény, erős és simított papíron... Mondhatni, hogy ennél szebb kiadása magyar költőnek még nem jelent meg... A munka hihetőleg a márcziusi vásárra megjelenend...«

S izzadtak is aztán Beimel József sajtói, hogy a kiadással a márcziusi vásárra, mint azon terminusra elkészüljenek, melyet Emich megígért. Mert a vásári terminus fontos volt akkor a kiadóra, mint oly idő, midőn az ország minden részéről sereglettek össze a népek, a kereskedő épűgy, mint a vevő közönség. Fontos volt a vásári terminus különösen a könyvárusi expedícióra, mint azon idő, melyben a vásárosok könnyebb szerrel s olcsó alkalmatossággal magukkal viheték a könyves csomagokat a vidéki megrendelők számára. Hiszen vasutakkal még nem igen rendelkeztek és a posta méregdrága volt.

Petőfi maga korrigált s ügyelt fel a nyomtatásra. – »...Györbe azért nem mehettem, – írja 1847. 18/II alatt Kovács Pálnak – mert minden istenadta nap kétszer kell a nyomdába zárándokolnom. Annyi bajom van, mint az istennyila avval a menykő nagy kötettel!...«

S Emich be is váltotta szavát, mi szinte a ritkaságokhoz tartozott az akkori kiadóknál. Petőfi összes költeményei már márczius 15-ére készültek el és jöttek forgalomba, mit a Budapesti Híradó 1847. évi 565-dik számában közölt hirdetésével így jelenti:

»Megjelent és kapható Emich Gusztáv könyvkereskedésében Pesten, uri- és kigyó-utcza szegletén, Petőfi Sándor költeményei egy kötetben, a költőnek aczélba metszett arczképével. Kéretnek a t. cz. ívtartó urak a példányok átvételéről rendelkezni.

☛ Idő rövidsége miatt számosabb ívek még vissza nem kerülhetvén, az előfizetés határidejét április 20-ig kiterjesztjük; azon naptól fogva a bolti ár 4 frt e. p. lesz. Pest, márczius 20-kán 1847. Emich Gusztáv.«

Ezen, akkor valódi irodalmi eseményt képező kiadás könyvészeti címe ez: »Petőfi összes költeményei egy kötetben. Nagy 8-adrét 537 lap. Pest, 1847. Emich Gusztáv sajtója.«

Nyomtatott Beimel Józsefnél s ajánlva van Vörösmarty Mihálynak. Példányai ezen első teljes kiadásnak ma már igen ritkák s az antiquáriumban 15 frton kelnek. – Hanem aztán volt is keletje a külső kiállításában akkor párját kereső műnek, olyan, minőt magyar könyv addig még nem látott. De szóljanak az egykoru hirlaptudósítások. A »Pesti Hirlap« 1847. évi ápril 4-diki száma ezeket írja: »Petőfi költeményeinek... kiadása csakugyan *példátlan* keletnek örvend... Az első két hétben annyi példány kelt el, hogy bizvást föl lehet tenni, miszerint, hacsak negyedrésznyi arányban kelend is így ezentul a munka, félév múlva második kiadásra leend szükség. Öröndetes tünemény az irodalmunkban...« Egerben – írja a »Pesti Divatlap« – kapva kapják a kiadást. – A Győrben megjelent »Hazánk« 1847. márczius 18-áról kelt 33-dik számában eldicsekszik, hogy előfizetési ivére a győri hölgyek közt egyelőre huszonöt rendelőt játszva szerzett.

Hanem aztán nem hiányoztak az elismerést és dicséretet kifejező hirlap-czikkek sem. Így az »Életképek« 1847. márczius 20-diki száma, pár napra a megjelenés után, következőkép nyilatkozik: »Még nem jelent meg magyar könyv oly pazar pompával, de tán ritkán érdemli is azt meg jobban mint »Petőfi Sándor összes költeményei egy kötetben!« Emich Gusztáv hihetetlen bőkezűséggel állítá ezt ki, s mégis árát (34 nagy nyolczadrétű ivért 3 pengő frt), oly olcsóra szabta, hogy legnagyobb tiszteletét tanusítá a jeles költőnk iránt, midőn ennek művét a kevésbé tehetséges osztálynak is megszerezhetővé teszi...« S ha a »Jelenkor« még a megjelenés előtt, 1847. február 4-dikéről, kelt számában ezeket mondja: »Kezdenek *könyvárusaink* is figyelmet fordítani a magyar művekre: legközelebb Petőfi összes művei fognak megjelenni Emich Gusztáv költségén oly díszkiadásban, minőt még magyar könyv nem ért«; jellemzően tünteti ki Emich Gusztávot, mint azon magyar könyvárust, aki igazán elismerésre méltó hazafiságot mutatott Petőfi művei kiadásával.

Szerző és kiadó meg lehetett eszerint elégedve ezen első teljes kiadásnak úgy erkölcsi, mint anyagi eredményével. S e rendkívüli eredmény mindkettejét már most ösztönözte arra, hogy szorosabb viszonyba lépjenek egymáshoz. Megkezdődtek tehát Petőfi s Emich közt az összes költeményeknek örök áron való eladására, illetve megszereztetésére az – alkudozások. Azok bizony; mert Petőfi, költői értékének erősödő tudatában, megbecsülte feléje mosolygó műzsájának olyannyira kedvelt gyermekeit s rátartós kezdett lenni; Emich pedig, már csak üzletileg is, nem tarthatta föltétlenül elfogadhatóknak Petőfi emelkedett igényeit. Méltatlan-kodik is Petőfi Arany Jánoshoz 1847. évi június 28-án intézett levelében a fölött, mondván: »...aztán még Emich is fene sovány alkut akar tenni költeményeimre, melyeket örök időre szándékozom eladni neki...« De azért csak megegyeztek, s létre jött köztük a második szerződés is, melyet irodalom- s magyar könyvárus-történeti fontosságánál fogva szószerint iktatunk ide:

Szerződés

Alulirottak a következő szerződésre léptünk: 1-szor. Én Petőfi Sándor összes költeményeim, melyeket Emich Gusztáv könyváros 1847-ben egy kötetben kiadott, s melly kiadásnak címlapja és tartalma ide mellékeltek, örökre eladtam, minek következtében a fentebbi kötet ezentul az ő kizárólagos sajátja. – 2-szor. Én Emich Gusztáv, mint kiadó fizetek a szerzőnek egyszer mindenkorra (semel pro semper) 1500 – mondd egyezer ötszáz pengő forintot három egyenlő rátában és pedig a folyó 1847. évi június 27-kén 500 – mondd ötszáz pengő, 1847-ki október 1-ön 500 – mondd ötszáz, és 1847-ki november 20-kán az utolsó 500 – mondd ötszáz pengő forintot. – 3-szor. Én Petőfi Sándor, ezen szerződés következtében egyszersmind kötelezem magamat, az ezentul irandó költeményeim, egyes kisebb darabokban vagy kötésekben ki nem adni, hanem azokat összegyűjteni, míg egy olyan kötetet képeznek, mint ezen első nagy kötet (tudni illik nagy nyolczadrétben 35 ivet körülbelől), s ezen második folyamatot nem másnak

adni el, mint Emich Gusztáv kiadó könyvárosnak, *az előre meghatározott díjért*, egyszer mindenkorra (semel pro semper) 2000 – mondd kétezer forintért. – Ezen szerződést két egyenlő példányban elkészítettük és saját aláírásunkkal s pecsétünkkel megerősítettük. – Kelt Pesten, június 26. 1847. Petőfi Sándor (p. h.). Emich Gusztáv könyváros (p. h.).

Ha ugyan szabad föltétlen hitelt adnunk az akkori sajtó tudósításainak, Petőfi összes költeményei első kiadásából 3000 példány kelt el. A »Jelenkor« 1847. évi október 7-diki száma legalább ezeket írja: »...nem rég kijött verseiből 3000 példány kelt el.« S ehhez nyomban egy nyereségi kalkulust is fűz a czikkíró, mely azonban nagyon is elárulja könyvárosi dolgokbani tájékozatlanságát, midőn így nyilatkozik: »A kiadó nyeresége, egy példány 4 p. forint lévén, nem csekély (pedig jól tudhatta a jámbor, hogy a kiadás zöme előfizetési úton 3 frtjával kelt el; hát a könyvárosoknak járó százalék! hát a gyűjtőknek járó tiszteletpéldány!) s mégis – ha jól értesülénk – a költő csak 2000 pengő frtot kapott (500 + 1500 = 2000 frt) örök eladás fejében. Nem potom díj ez, ha meggondoljuk, hány kiadást érhetnek a legnépszerűbb költőnek e versei?!« – De lett légyen akárhogy, annyi bizonyos, hogy Emich már az 1847. évi ősz derekán új kiadásról kezdett gondoskodni. Erre a második kiadásra s nem talán az egykötetes elsőnek példányai utánnyomatására czéloz ugyancsak a »Jelenkor« 1847. évi december 23-diki számában, midőn ezeket újságolja: »Petőfi verseit újra nyomják 1500 példányban. Kiadó ur alkalmasint nem rösteli a dolgot«. – Hát bizony nem is röstelte ő, mert már 1848. évi február elején kész is volt a második kiadás, amint ezt az »Életképek« az évi február 6-diki számában jelenti már: »Megjelentek Petőfi összes versei Emich Gusztávnál *második* igen csinos *kétkötetes* kiadásban. Árunk: 3 frt.«

E második kiadásnak teljes könyvészeti címe ez: Petőfi Sándor összes költeményei 1842–1846. Második kiadás 2 kötet. 8-adrét. (I. 1842–1844. Petőfinek, Barabástól festett arczképe 390+4 számozatlan lap – II. 1845–1846. 369+7 számozatlan lap.) Pest, 1848. Emich Gusztáv sajátja. E kiadásból *két különböző lenyomatot* ismerünk, s elég sajátságos, hogy mindketteje »második kiadás«-nak van jelezve, holott bevett kiadói szokás szerint a két lenyomat utóbbikát, mely nyilván csak az előbbinek példányai elkeltével eszközöltetett, harmadik kiadásnak nevezhette volna Emich, a kit ebben a költővel szerződés semmi tekintetben nem feszélyezett vala. Felemlítjük még, hogy a két lenyomat közül az elsőbbik betűiben és szedésében tökéletesen megegyezik az 1846. évi egykötetes első kiadással, miglen a másiké, melynek betűje már nem ugyanaz, a technikai elrendezésben könnyen felismerhető eltéréseket mutat, máskülönben is kevesebb gonddal van összeállítva. Maga Emich e második kiadást *népszerű kiadásnak* nevezi a »Pesti-Hírlap«-ban 1848. évi márczius 18-diki számában közzétett hirdetésében. Ára a két kötetnek csinos borítékban 3 frt e. p. (ezüst pénzben). Ez is, mint az első egykötetes kiadás, Beimel József sajtói alól került ki. – A »Márczius tizenötödike« szerint ez a kiadás is szaporán fogyott s e lap tudósításából megtudjuk, hogy az expediciót mindjárt a Beimel nyomdájából eszközölték.

Petőfi összes költeményeinek Emich Gusztáv által rendezett kiadásaival végzendők, még csak annak 1862-diki kiadását kell felemlítenünk, melyet Emich harmadiknak jelölt s mely szinte 2 kötetben jelent meg, akkor már saját nyomdájában. Fűzött példányának 3 frt, vászonkötésűének 4 frt 20 kr és díszkötésűének 5 frt 25 kr volt az ára. – Ennél több kiadását az összes költeményeknek nem bocsáthatta ki Emich – legalább nem nyilvánosan s mint új kiadást bevallva – a könyvpiacra. A világosi katasztrófa után ugyanis gyászos idők borultak a hazára, melyekben már csak Petőfi neve is elegendő volt arra, hogy Emichet az abszolutisztikus hatalom egy új kiadás rendezésétől eltiltsa. A rendőrség 1850-ben az Emich által 1851-re kiadott »Népszerű naptár« utáni hajsza alkalmával tartott házmotozáskor Petőfi összes költeményeinek még 1848-diki második kiadása másodlenyomatának raktáron talált körülbelül kétharmadfelezer példányát is lefoglalta s Emichnek csak nagy ügyes-bajos utánjárás s kegyelem útján megengedettett, hogy a fennmaradt készletet – de csakis ezeket – végleg

elárusíthatja. Igen érdekesen írja ezt a »Corvina« 1886. 3-dik száma ily címen: »Miért nem fogytak el Petőfi költeményei?« Ha e közlemény névtelenjének hitelt szabad adni, Emich az 1848-diki kétkötetes Petőfit titokban kétszer is nyomatta ki újra s hozta forgalomba, mi annál valószínűbb, miután a nemzeti elnyomatás első két-három évében Petőfi költeményei csakugyan nagyobb számmal terjedtek el – már csak a lezajlott nagy események iránti hazafias kegyeletből is – mint akár a forradalom előtti időben. Emich ebbeli sáfárkodása az új testámentom ama bizonyos özvegyének olaj-korsójához hasonlított, mely nem ürült ki soha, bármennyit is merítettek belőle. S csodálatos: e sáfárkodásnak az ausztriai könyvkereskedelem történetében is van egy frappáns hasonmása a bécsi hirhedt utánnyomó Doll könyvtáros személyében, ki, midőn a francziák 1809-ben Bécsset megszállották, felhasználva a kivételes állapotokat, Schiller Frigyesnek akkor még szigorúan tiltva volt műveit utánnyomásban kiadta. A francziák elvonulása után Doll is kérdőre vonatott a miatt s összes készletei lefoglaltattak, mi által a tönk szélére jutott. Csak nagy rimázkodására I. Ferencz császárnál neki is megengedtetett, kegyelem útján, a leltározott készletek kiárúsítása; hanem Doll is az özvegy olajos korsója módjára járt el s e művelete után jól meg is szedte magát.

Emich G. utolsó kiadása, melyet Petőfi *összes* költeményeiből rendezett – mint már érintettük – 1862-ből való. Tíz esztendőnek kellett elmulnia, míg ismét egy új kiadásra kerülhetett a sor, melyet aztán Emich utóda az »Athenaeum« adott ki 1872-ben, még pedig hibásan harmadik kiadásnak jelezve azt, holott már legalább is negyedik volt igazán. – S most már áttérhetünk Petőfi »újabb költeményei«-nek kiadásaihoz.

A mint a Petőfi és Emich közt kötött, 1847. évi június 26-áról kelt szerződés harmadik pontjából tudjuk, a költő azon szerzeményeit is adta el örök áron Emichnek, melyeket az 1842–1846-diki gyűjteményen felül még csak azontul volt megírandó. Ezen új gyűjteményért Emich kötelezte magát 2000 pengő frtot fizetni Petőfinek. E honorárium kifizetését egy az eredeti szerződés ivébe, – Pest, 1848. január 1-ső napjától keltezett s Petőfitől sajátkezüleg irt kiegészítő pont szabályozza, melyből – feltételezve, hogy Emich az abban meghatározott részletfizetéseket pontosan teljesítette is, – kitűnik, miszerint Petőfi újabb verseiért Emichtől az 1848-diki évben 1000 forintot és az 1849-diki év július haváig (bezárólag) 700 forintot, összesen tehát 1700 forintot kapott.

Emich a kiadó Petőfinek 1847–1849-diki szerzeményeit »újabb költemények«-nek nevezte el s e címen látott hozzá kiadásukhoz 1849-ben. De a szabadságharc az évi augusztusban bekövetkezett gyászos vége, mely a nagy költőnek is megásta maig sem ismert sírját, az újabb költemények ezen kétkötetes első kiadását, mely csakugyan el is hagyta már a sajtót, kérelhetetlenül söpörte el a föld színéről. Egy-két példányon kívül az egész kiadás elkoboztatván, mielőtt még forgalomba jöhetett volna, ma csak a nemzeti muzeum egyetlen példányát ismerjük belőle, melyen a címlap hiányzik; ez az elkoboztatás pillanatában talán még ki se volt nyomtatva. Ugyanaz a szerencsétlen sors érte az újabb költeményeknek egy Emich által az ötvenes évek elején kiadni kezdett *kettős* kiadását: egy egykötetes negyedrévét és egy kétkötetes nyolczadrétét. Mindkettőt a rendőség szintén elkobozta s irgalmatlanul megsemmisítette. Az egykötetes 4-edrétű kiadás talán egyetlen egy megmentett példányát a nemzeti muzeum őrzi s megvan belőle az 1–480-dik lap; címlapja azonban ennek sincsen. E példányon Szász Károlynak következő megjegyzése olvasható: »Emich-féle 185.-diki (kettős) kiadásának negyedréti alakjából a rendőri megsemmisítésből megmentett (talán egyetlen) példány.« – A szinte elkobzott s megsemmisített 2 kötetes 8-adrét kiadásra nézve egy kortárs és szemtanúnak, Lévy Józsefnek 1850. aug. 3-áról szóló leveléből Arany Jánoshoz a következő igen érdekes adatait közöljük: »Petőfi verseit – így írja – lassan nyomják. Nem lesz az készen még ez évben sem. Szörnyen megherélve látandó napvilágot. Némely dalból több strófa, némelyből több sor hagyatott ki. A forradalmiak pedig mind, s hogy mit kell kihagyni, mit nem, azt elítélte és végrehajtotta Kecskeméti Csapó Dániel, a nyomda korrektora. A

kihagyottak majd egy pótlék kötetben jönnek Lipcsében...» Egy pár elcsent példány megvan e kiadásból ma is s címe ez: »Petőfi újabb költeményei. 1847–1849. Pest, 1851. Emich Gusztáv tulajdona. (Az I. kötet IV és 368 l. a II-ik IV és 313 l.) – Mily érzékenyek voltak a veszteségek, melyeket Emichnek szenvednie kellett annyi kész, egész kiadásnak megsemmisüléséből, mondanunk sem kell, s hogy ily lesújtó viszonyok közt a tervezett lipcsei pótkötetből sem lett semmi, magától következik.

Csak nyolcz esztendőre rá, miután a paczifikáció rémséges uralma után rendezettebb viszonyok kezdenek uralkodni a hazában, gondolhatott Emich ismét az újabb költemények kiadására, melyek aztán 1858-diki szeptember havában valahára csakugyan meg is jelentek. Az egykoru sajtóban, így például a »Vasárnapi Ujság« 1858. foly. 213. lapján e kiadásról ezek olvashatók: »...Petőfi Sándor azon költeményeit, melyeket... ismerünk, ... Emich Gusztáv önálló gyűjteményben végre csakugyan ki fogja adni. Valóban bámulatos, hogy ez mind-ekkoráig nem történt!« Czikkiró ezen felkiáltását mi, kik az akkori kedvezőtlen viszonyokat s Emichnek szenvedett kárát higgadtan mérlegelhetjük ma, éppenséggel nem tartjuk indokoltnak. – S midőn ugyancsak a »Vasárnapi Ujság« az évi szept. 26-diki száma az újabb költemények tényleges megjelenését jelenti, kiadójuknak, Emichnek ezt a bókot teszi: »...e kiadás által Emich úr végre egy nagy tartozását róttá le, melyet elismeréssel fog fogadni a közönség...« Az újabb költemények e második, illetve a közönség kezébe került első kiadásának könyvészeti címe a következő: »Petőfi Sándor újabb költeményei. 1847–1849. Pest, Emich Gusztáv sajátja.« 8-rét. (I. elbeszélő költemények s a 89-ik laptól kisebb költemények, 248 és IV l. – II. Kisebb költemények 288 és IV lap). A kiadás – s ez elég sajátságos – nem is Pesten, se Magyarország valamelyik vidéki nagyobb nyomdájában, hanem Bécsben nyomtatott, Manz Frigyes nyomdájában. Ez szinte érthetlenné tünnék föl, ha nem sejtenénk ennek okát, mely nem lehetett más, mint kikerülni a még akkor javában német szellemű pesti policzia zaklatásait. Az időben ugyanis Kecskeméthy Aurél, a jeles magyar író végezte a bécsi sajtó rendőrségnél a cenzurát és neki volt köszönhető, hogy e kiadás egyáltalán megjelenhetett. De meg is sínylette Kecskeméthy, hogy elnéző volt e kiadvánnyal szemben, mert magyar részről való megvesztegetéssel lőn gyanúsítva, a mi aztán állásába került. Ezen két kötet nagyságra nézve egyforma az összes költemények 1848-diki 2 kötetes kiadásával, mert Emich nyilván a két gyűjtemény külső egyöntetűségére is számított s azért az újabb költemények két kötete árát is ép olyanra szabta (3 frt fűzve), minő az összes költemények kétkötetes kiadásáé, mellyel ama gyűjtemény Petőfi műveinek I–IV-dik köteteké szerezhesse. Az újabb költeményekből Emich még csak egy kiadást, (a közönség kezébe került) másodikat rendezte, mely 1861-ben látott napvilágot 2 kötetben, kongruensen az összes költemények 1862-diki 2 kötetes kiadásával és ugyanily áron (lásd ez utóbbi kiadást). Azontul ismét 10 esztendőbe került, míg a harmadik kiadásra került a sor, mely 1871-ben jelent meg az Athenaeumnál. – Ha véges-végül még felemlítjük Emichnek azon kiadását, melyet rendezett 1867-ben Petőfi válogatott s elbeszélő költeményeiből 16-od rétből, melynek ára díszkötésben 2 frt 70 kr volt: hűen bemutattuk Emich Gusztávot mint Petőfi kiadóját. Petőfi költeményei, mint megannyi tündöklő csillagok, örökkön fognak fényleni a két magyar haza irodalmi egén; e magyar költőnk neve halhatatlan. De ki bírná megtagadni Emich Gusztávot, mint Petőfi kiadójától, az elévülhetetlen érdem és elismerés ama pálmáját, melyet, midőn ő segített kivívni Petőfi-nek, a jelen- és az utókor nemzedéke bízvást hálásan fogja letenni Emich sírjára is. – És méltán; mert ha Emich soha semmi egyebet sem adott volna is ki, mint csak Petőfi műveit, már ezen egy, nem eléggé méltányolható kiadói ténykedésével örök hálára kötelezte volna le magának a magyar nemzetet.

Emichet tovább kísérve kiadói pályáján, mint naptárkiadóról is elismerőleg kell róla megemlékeznünk. 1851-re kiadott egy kis olcsó ker. képes naptáron kívül, egy ily címűt: »Népszerű naptár mindazok használatára, a kik az 1850. év után Magyarhonban még magyaroknak megmaradtak.« (48 kr). E naptárát a rendőrség elkobozta és ez alkalommal – mint irtuk – Petőfi költeményei is Pulz rendőrfőnök körmei alá kerültek. – 1853 és 1854-re az »Országos naptár«-ral lépett a piacra, melyből később az »Emich nagy képes naptára« fejlődött ki, 1854-re és 1855-re pedig egy mulatságos naptárral kedveskedett a búsuló magyarnak. A rá következő 1856-dik esztendőre egy forintos tárczanaptárt adott ki; melyet Vas Gereben szerkesztett. 1857-ben a terjedelmes »Délibáb naptár«-t hozta (ára 3 frt), 1860-ban pedig megindítja az »Emich Gusztáv magyar- és erdélyországi nagy képes naptár«-t, mely ez évtől kezdve haláláig megjelent. A hatvanas évek derültebb napjai egymásután négy humoros naptárt teremtenek meg: 1861-re a »Zöld ördög« 1863–1864-re a Tóth Kálmán szerkesztette »Kipfelhauser« s 1862-re a »Garabonciás deák« címűeket. Ugyancsak Emich folytatta a már korábban megindult »Bolond Miska« naptárát, kiadván annak IX–XI-dik, (1866–1868-ra szóló) évfolyamát, melyet aztán annak XV. folyamától kezdve az »Athenaeum« is folytatott egy ideig. – Az ismert Kodolányi-féle gazdasági zsebnaptárt is bírta Emich, még pedig 1863–1865 és 1867-re szóló kiadásában. – Az az időtájt nagyon kedvelt »Almanach«-ok közül Emichnél 1844-re Szabó Imre, és 1845–1848-ra s háromévi megszakítás után (1849-től 1851-ig nem jelent meg) Sujánszky Antal jeles tollu szépirodai szerkesztése mellett az »Órangyal, vallási almanach« jelent meg (ára 2 forint és selyem kötésben 3 pengő frt volt).

De ennél nagyobb figyelmünket érdemli Emichnek a *sajtó* terén kifejtett nagyszabású működése. Amit ő ezen az egész nemzetre kiható fontos téren teremtett soha nem nyugvó, vállalkozó szellemével, az nem kevésbé csodálatra méltó, de nem kevésbé maradandó jó emlékezetet is biztosít számára. – Nem kevesebbre, mint huszonöt tehető azoknak a hirlapoknak és folyóiratoknak a száma, melyeket 1849 óta, midőn e téren először fellépett, 1868-dik évi október hó elsejéig, midőn az Athenaeumnak adta el összes üzleteit, vagy alapított vagy akár csak rövidebb időközre bírt sajátjának, s miket, – amint lapjai sorsa magával hozta – váltakozó szerencsével, de legtöbbször csak áldozatok árán tartott fenn. De míg Emich ezen 25 időszakos vállalatából a forradalom előtti s utáni időre egészben csak hét esik, addig az 1860-ban bekövetkezett új alkotmányos aera kilencz első esztendeje (1860–1868) tizenhatszáz ily vállalatnak adott életet. – Sajnos, hogy nem vagyunk abban a helyzetben e helyütt akár csak vázlatos történetét adni Emich lapjainak, melyeknek ezuttal csupán rövid felsorolására szorítkozhatunk, amint egyáltalában hiteles források híján ma nem is oly könnyű feladat biztossággal megállapítani, vajjon az Emich kiadói nevén kijött időszakos vállalatok egyike-másika mily tényleges birtokviszonyban állott Emichhez. Ime, itt van mindjárt a »Honderű«, mely Emichet vallja megalapítójának s kiadótulajdonosának. És ezen szépirodalmi, művészeti és divatlapról Emich, a pesti könyvkereskedőkkel folytatott polemiájában, mégis azt állítja a leghatározottabban, hogy a »Honderű« soha sem képezte igazi tulajdonát s ő ehhez a nevéhez csupán kölcsönözte Emich e lap kiadására még 1842-ben nyerte a jogot, de jobbnak látta azt szerkesztőjére, Petrichevich Horváth Lázárra ruházni át, ki a lapot aztán 1843. január 7-én meg is indította. Mi sem bizonyítja jobban, hogy mily távol állott Emich a »Honderű«-től s különösen annak szellemi részétől, mint a lapnak Petőfivel szemben sokáig tanúsított rosszakarató magatartása, mit Emich bizonyára nem engedte volna meg, ha a lap szellemi részére vagy legalább szerkesztője személyére csak a legkisebb befolyást gyakorolhatta volna. S aztán ama »Reform« című, Nádaskai és Zerffi által szerkesztett másik szépirodalmi lap sem mondható Emich saját vállalatának, mely a »Honderű«-nek 1848-ban végelgyengülés következtében történt kimultával mint ennek folytatása támadt, de alig félévi fennállás után szintén megszűnt. – Nem sokkal tisztább azon birtokjogi viszony, melyben Emich a magyar akadémia által kiadott »Új magyar muzeum« című havi folyóirathoz állt. Ezt az akad. több tagjával Toldy Ferencz szerkesztette, sőt Szalárdy hirlapstatisztikája szerint ki is adta. Az első

négy évfolyamot akadémiai megbízásból Emich adta ki, mert az akadémiának az akkori politikai viszonyok folytán nem lévén jövedelme, nem bocsájtkozhatott kiadói vállalatokba. Javulván a viszonyok az V. és VI-dik évfolyamot maga az akadémia adja ki (1856). Ezeket már nem is Emich nyomatta, hanem Heckenast Gusztáv, de a VII–X-dik évfolyamon Emich Gusztáv szerepel mint nyomdász.

Ilyen és hasonló kételyekkel szemben, melyeknek eloszlatását csak behatóbb külön tanulmányozásunknak kell fentartanunk, Szalárdy hirlapstatistikája nyomán immár felsoroljuk azon lapokat, melyek ott mint Emich saját vállalatai szerepelnek. – 1849 évi nov. 15-dikén kezdte meg pályafutását a »*Budapesti Értesítő*«, közölvények és hivatalos hirdetések lapja, mely előbb több, nem Emich tulajdonát képző más lap melléklapjaképpen jelent meg, később pedig (1867 óta) mint az Emich G. tulajdonához tartozó »*Budapesti Közlöny*« melléklapja folytatta pályáját.

Emich legtekintélyesebb hirlapvállalata az 1850. évi márczius 9-dikén megindult »*Pesti Napló*«, mely mai napig is fenn áll. – A Börs. Bl. 1856-iki egyik hirdetéséből megtudjuk, hogy az évben 3000 volt a P. N. előfizetője: Schulz Adressbuchja 1858-diki folyamából pedig, – hol Emich a kiadásában megjelenő lapjait felsorolja, – hogy az évben 2000-re apadt az előfizetők száma.

1852-ben két lapot indított meg Emich, de mindkettőnek csak igen rövid volt az élete. Julius 1-jével megindultak a »*Szépirodalmi lapok*« Gyulai Pál és Pákh Albert szerkesztése mellett. Épen egy évi pályafutás után 1853. január 30-dikán ismét megszűntek. – A másik lap »*Napi Tudósító*« czímen, mint vegyes tartalmu s hirdetési közlöny a »*Budapesti Hirlap*« melléklapjakép kezdte meg 1852. évi július elsején pályafutását, melyet azonban már az év végén ismét beszüntetett. – Sokkal hosszabb életű volt a »*Budapesti Hirlap*«, mely 1852-ben indult meg. Ennek Emich volt a kiadója, tulajdonosa pedig Szilágyi Ferencz (Szilágyi Sándor egyetemi könyvtárnok atyja). E hivatalos és politikai lapnak, melyben a hivatalos hirdetések szerződésileg láttak napvilágot, Schulz címtárának 1858-diki folyama szerint az évben 1500 volt az előfizetője. Fennállott 1860 év végéig, midőn »*Sürgöny*« nevet vett fel (lásd alább). – A »*Magyar Posta*« című politikai napilapot Emich 1857. évi július 1-jén indította meg. Schulz címtárának 1858-diki folyamában Emich e lapot sajátjának vallja. Az évben 2000 az előfizetője és Urházy György volt a szerkesztő. Egy évi fennállás után megszűnt.

A hatvanas évek új alkotmányos aerája beköszöntésével a magyar nemzeti élet tíz évi gyászos tespedéséből felébredvén, a sajtóra ismét kedvezőbb idők kezdének járni. A nagy politikai küzdelmek ez emlékezetes korszakában Emich tizenhatszáz új időszakai vállalattal gazdagította a magyar sajtóirodalmat. Az 1860-as évek hirlapjai sorát az azévi december 1-jén mint a »*Budapesti Hirlap*« folytatásakép megindult »*Sürgöny*« politikai napilap kezdi meg. Ez volt az akkori kormány félhivatalos lapja. 1867. évi márczius 14-én megszűnvén, azóta »*Budapesti Közlöny*« czímen jelen meg. – Ugyancsak 1860. évi június 4-dikén indult meg Emich kiadásában a »*Bolond Miska*« képes élcslap. E lap 1862-diki október havában az akkori absolut katonai törvényszék által három hónapra felfüggesztetett s a szerkesztő Tóth Kálmán és a kiadó Emich Gusztáv az ez évi július hóban megjelent és lefoglalt két számában közlött cikkért (Szalárdy szerint) előbbi két, utóbbi egy havi fogságra és 200 frt. pénzbírságra ítéltetett. Ezen szünetelési időre a lapot ez év végéig »*Röppentyűk*« és »*Krampuszok*« című képes humorisztikus füzetekkel pótolták. A »*Röppentyűk*«-ból időhöz nem kötött nyolczad-rétű egyives, színes borítékkal ellátott öt füzet jelent meg. A »*Krampuszok*«-ból ugyan ily módon s ugyan ilyen kiállítással két füzet látott napvilágot.

1861–1862-ben Emich az 1860-ban más kiadásban keletkezett »*Pesti Hirnök*«-öt bírta tulajdonul. E lap különben is az ő nyomdájában nyomtatott. További története már nem tartozik ide. – Szinte csak a fentjelzett két éven át (1861/62) bírta a »*Divatcsarnok*«-ot is. –

Az időszaki gyermekirodalom terén 1861. évi nov. 6-dikán a Szabó Richárd szerkesztette »Gyermekbarát«-tal lépett fel Emich. E képes gyermeklapját 1863. évi aug. 1-je óta »Ifjuság lapja« címen folytatta – de kiadói jogát 1864-ben második szerkesztőjének, Remellay Gusztávnak adta el. A vállalat 1866. évi december végével megszűnt.

A »Fővárosi Lapok«-at Emich 1864. évi január 1-én indította meg. E szépirodalmi napilap tudvalévőleg ma is képezi az Athenaeum egyik legkiválóbb hirlapvállalatát. – Ugyancsak 1864-ben december 15-dikén lépett életbe Emichnek egy másik nagyobb szabású lapja is, a »Hazánk és a Külföld«, mint szépirodalmi és ismeretterjesztő képes heti közlöny »Heti Posta« melléklappal. Jóval Emich halála után (1872-ben) a »Vasárnapi Ujságba« olvadt bele. – A gazdasági szakirodalmat az 1865-ben ápril elején alapított »Kertész Gazda« képviseli, Girokúti P. Ferencz jeles gazdász szerkesztése mellett. E szakközlöny 1867. évi október 1-jén a szerkesztő kiadásába ment át, ki azt onnan kezdve »Kertész Gazda és a nép kertésze« címen, Emich nyomdájában továbbra is nyomtatva, folytatta. (Megszűnt az 1873. év végén.)

Egy jeles vállalatát Emichnek képezi az 1866. évi január 1-jén megindult »Magyar Bazár«, mely ma is hirdeti megalapítója nevét. – Ellenben csak igen rövid életével a »Szivárvány« szépirodalmi heti közlöny, mely keletkezett 1866. évi január elején, de már félév múltán megszűnt, legfőleg Emich vállalkozó szelleméről tesz bizonyosságot. – Az 1867-ben megindult »Budapesti Közlöny«-ről már a lapelődei felsorolásánál emlékeztünk meg. – Emichnek saját kiadású lapvállalatai sorozatát három 1867-ben keletkezett vállalat felemlítésével zárjuk be. Elseje a »Magyarország« című, Pompéry János által szerkesztett politikai napilap, mely már 1868-ban szűnt meg. – Másodika, szintén napilap »1848« címen Frankenburg Adolf szerkesztése mellett. De ennek sem volt hosszabb a pályája. Megszűnt 1868. évi márczius 30-dikán. – Harmadika a »Heti Posta«, ellenzéki politikai és vegyestartalmu hetilap, és a »Hazánk és Külföld« társalapja, keletkezett 1867. ápril 4-dikén, megszűnt (Emich halála után) 1872-ben. – Legeslegvégül a »Politikai Szemle«, mint a magy. kir. igazságügyi miniszterium törvénykezési osztályának közlönye is Emichet dicséri mint kiadót. Ezt 1868. évi ápril 1-jén indította meg és félévig még az ő cégét viseli, szept. végéig, amidőn összes üzletei az Athenaeum birtokába mentek át.

Hirlapi szakok szerint kitüntetve, Emich e szerint következő magyar lapokat adott ki:

Politikai napilapot	8-at.
Hivatalos és hirdetésit	3-at.
Szépirodalmi, képeset és humorisztikusát	7-et.
Divatlapot	2-öt.
Ifjúsági lapot	2-öt.
Szaklapot és folyóiratot	3-at.
Összesen	25-öt

Német lap egyetlen egy jelent meg Emich saját kiadásában: a »Pesth-Ofner-Zeitung«, hivatalos napilap (1853-tól 1867-ig), melyet Petrik, – nem tudjuk minek az alapján – Landerer és Heckenast-nál megjelentnek mond, holott az úgy a Börs. Bl. szerint, mint nem különben Schulz címtárának 1858. évfolyama szerint is mint Emich sajátja szerepel, utóbbi helyen 1500 előfizetővel, mely adatoknak – Emich saját bemondásán alapulóknak, – kétségen kívül több hitelt tulajdoníthatunk, mint Petrik sokszor nagyon is téves könyvészeti adatainak.

Azon lapok és folyóiratok száma, melyek csupán nyomattak nála, meghaladja az ötvenet. Ezeknek felsorolását ezuttal mellőznünk kell.

Emich hirlapkiadói tevékenysége mindezek után méltán megragadhatja bámulatunkat; – oly tevékenységnek tűnik ez fel, minővel hozzá képest egyetlen kor- és kartársa sem bír dicsekedni. Mennyi törhetetlen vállalkozó kedv, mennyi áldozatkészség nyilvánul e téren való

áldásos működésében is! S ki bírná szavakkal megmondani azt, hogy Emich hirlapkiadói tevékenységével mennyi szellemi hasznot tön hazájának! – Igazán nagy és jeles volt ő e téren is, s neve örökkön egybeforrva maradand a magyar időszaki sajtó történetével!

Tovább kisérve Emichet kiadói pályáján, helyén valónak tartjuk megemlékezni egy üzleti viszonyáról, mely, bár a szortimentre s a nyomdára is kiterjeszkedett, de mégis leginkább Emich kiadói tevékenységére volt befolyással. – A szortiment, kiadóság s a nyomdának mindinkább szaporodó gondjait Emich vállalai már-már nem bírván elviselni, de a multakban szenvedett óriási veszteségek is talán némi új tőkebefektetéseket igényelvén, a szortimentet 1850. évi szeptember 29-én aktívák és passzívák nélkül eladta *Számwald Gyulának*, egy törekvő képzett fiatal magyar könyvárusnak, ki a könyvkereskedelmet Emichnél tanulta meg s a szabadságharcot mint Görgey Arthur segédtisztje küzdötte végig. Miután azonban Számwald Gyula mint volt honvédtiszt évek során át folyt törekvések dacára sem kaphatta meg a concessiót, úgy látszik vevő és eladó közös megegyezéssel a világ előtt társas viszonynak tüntették fel ez ideiglenes állapotot s innen van, hogy Schulz címtára 1852–53. évi folyamában Számwald csöndes társnak van feltüntetve. Számwaldra vonatkozólag igen becsesek amaz adatok, melyeket a »Corvina« szerkesztője lapja 1880. évi folyama 9-dik számában közlött, Számwaldnak Kazinczy Gáborhoz intézett néhány igen érdekes, és az Emichhez való viszonyra több világosságot vető levele alakjában, melyekhez Aigner ur nem kevésbé érdekes megjegyzéseket fűz. Petrik Bibliographiáját sem szabadott figyelmünkön kívül hagyni, hol az Emich és Számwald, vagy csupán Számwald Gyula czégén megjelent művek közvetlen forrásul szolgálnak e sokak előtt ismeretlen viszony felderítéséhez. Számwaldnak az üzletekbe való belépésével Emich Gusztáv czége is ketté oszlott s a szortimentczéget Számwald mint tényleges tulajdonos vezette, mely transactio váltótörvényszékileg is végre hajtott. – Az időben a kiadóhivatal »irodalmi intézet« czégen is szerepelt, miből aztán ki lehet magyarázni azt is, hogy egészen csak két kiadványt ismerünk, mely az »Emich és Számwald« közös társceget mutatja fel. Az egyik Podmaniczky Frigyes Uti naplóból című 1853-ból, másika pedig Garay János költeményeinek, Kertbeny által eszközölt német fordítása (Joh. Garay's Dichtungen – 30 kr) 1855-ből. – De e viszony is megváltozott 1854. márcz. 15-én a mikor Számwald az általa Emichtől megvett szortimentet vissza eladta Emichnek, ki azonban nem készpénzzel fizetett hanem nyomdája egy részét engedte át Számwaldnak vételár fejében, s így ez utóbbi is a kiadói s nyomdai téren fejt ki elismerésre méltóan nyilvánuló ambitionális tevékenységét. Kazinczy Gáborhoz az évi december 16-ika alatt írt levelében egyebek közt ezekről is értesíti barátját, Kazinczyt: »...tudatom, hogy nagy változások történtek: én Emichtől magam végkép emanczipáltam s a nyomda s kiadói térre szorítkoztam; a könyvkereskedést, mi igen sok bajjal s kellemetlenségekkel van egybekötve, *eladtam Emichnek*, s így a nyomdát magam fogom kezelni s minden időmet arra fogom szentelni, mely által nagy előny van nyerve számomra, t. i. hogy mindent magam fogok végezni s nem leend szükség, hogy másra támaszkodjak...« És csakugyan visszás állapotok uralkodhattak az időben Emich nyomdájában, hogy Számwald így folytathatta levelét: »...ne vonja meg mostan pártfogását, midőn épen módomban van ön kívánságait teljesíteni... ne éreztesse velem azon viszályokat, melyek a volt nyomdai kezelés okai, melyet eddig Emich kezelt s ezentúl magam fogok elintézni...« E szerint Számwald az 1853-diki év végén már egyedüli birtokosa volt Emich nyomdájának vagy legalább is egy részének s 1854-ről hat, 1855-ről pedig négy kiadványát ismerjük, melyen egyedül szerepel »Számwald Gyula« mint kiadó. E kiadványai aztán Emich szortimentje által mint bizományi árúk lettek forgalomba hozva. – Számwald Gyula, 1856. ősze elején megbukván, és Amerikába kiköltözvén, nyomdája és a kiadói üzlete, árverés útján ismét Emich Gusztáv birtokába került.

Azóta, hogy Emich szortimentjét (1857-ben) Pfeifer Ferdinándnak adta el, »Gustav Emich's Verlags-Expedition« czégen kizárólag kiadóhivatalának s nyomdájának szentelé minden tevékenységét. Kiadványait már 1851 óta szolgáltatatta ki Bécsben bizományos, a Hügel cég által, ki e minőségben az 1861-dik év végéig képviselte Emich kiadóczégét. Onnan, 1868-ig a Gerold's Sohn, Hoffmann und Ludwig és Teufen Károly bécsi bizományosok váltakoznak e tisztben. Lipcsében egész az 1868-diki nagy transactióig az Emich cég régi barátja, Kittler L. A. folytonosan képviseli Emichet.

1866-ban fia, ifj. Emich Gusztáv lépett apja oldala mellé mint cégvezető (prokurista). A fiút apja rendkívül gondos nevelésben részesíté. Alapos tanulmánnyal ellátva, külföldi útra küldé s így minden szépítés nélkül bátran kimondhatjuk, hogy európai látkör és műveltség elsajátítására adott neki módot. S ifj. Emich, ha nem is mondhatjuk »cégéres« könyvárusnak, mégis atyja kívánságához képest tanulmányai mellett ugy a könyvkiadó hivatali ügyeket mint a nyomdászatot gyakorlatilag és rendszeresen elsajátította, úgy hogy külföldi további képzése idejében is Bécsben a Gerold és fia cégénél a könyvkiadóhivatalban, Lipcsében a Giesecke és Devrient-féle nyomdában valamint Párisban a Jules Claye-féle (most Quantin) hírneves intézetben mint volontaire sok időt töltött, hogy majdan atyja nyomdokaiba léphessen. Hogy mindig nagy előszeretettel viseltetett hivatásunk iránt beigazolt azzal, hogy nagy szerepe mellett, melyet a közéletben úgyis mint képviselő és referens, úgyis társadalmi téren visel, soha sem mondott le a köztünk való működésről, mert eleitől fogva az Athenaeumnak volt tevékeny igazgatósági tagja, ma pedig mint annak vezérigazgatója szolgálja a magyar könyvkereskedelem érdekeit.

Jelen utolsóelőtti fejezetünk Emich Gusztávnak, a nyomdásznak van szentelve. A hazai nyomdaipar ugyanis egészen magának vindikálja jelesünket. Ám tegye; mi szívesen járulunk hozzá s átengedjük őt a nyomdaiparnak, mint egyikét a legkitünőbb nyomdászoknak, kiket a két magyar haza bírt valaha. Azért Emich Gusztáv mégis a könyvkereskedelemé marad, mert hiszen ő sem tekinthette a nyomdaipart másnak, mint amaz *eszköznek*, melyet ő is, a hivatott könyvárus és kiadó egyetlen céljára, az irodalom terjesztésére s az ez útoni kenyérkeresetére állította szolgálatába. A cél megteremtette az eszközt s az eszköz – a nyomda – megteremteni segítette a gyümölcsöket. Bárki más kezében, mint Emich Gusztáv, a jeles magyar könyvkereskedőben, az Emich-nyomda sohasem vált volna azzá, mivé lön az övében.

Ki által és mikor alapított a nyomda? ez mindenekelőtt a kérdések kérdése. Mert amennyi életírója támadt eddig Emichnek: mindegyike másképp mondta el, mindnyája pedig több-kevesebbé tévesen. A Főv. Lapok életírója (1869. 76. sz.) szóról szóra ezeket írja: »a jelenlegi »Athenaeum« nyomdát 1850. évi decemberében alapítá (Emich)...«, míglen Aigner Károly⁶, bár helyes nyomdokon indulva ki, de szinte nagyot botlik a nyomda további története folyamán, amint ezt alább ki fogjuk mutatni. De még maga az »Athenaeum« sem járul hozzá a kérdés tisztázásához, midőn szintén egészen tévesen azt írja »Kézi Lexikon«-a Emichről szóló cikkében: »...1848-ban nyomdát állított...« Ezen egymástól eltérő adatok közül tehát egyiket sem ismervén el helyesnek, más hiteles adatok nem állván rendelkezésünkre, nem tehattunk mást, mint roppant fáradsággal kiczédulázni Petrik nagy bibliográfiájából mindazon nyomtatványokat, melyek 1848-tól 1853-ig kerültek ki e vitás keletkezésű nyomdából. Ez a mívelet, leszámítva Petrik Géza többszörös könyvészeti botlásait, már most meglehetősen tiszta képet nyújt elénk, melyből a nyomda keletkezése s további birtoki fejleménye történetét biztossággal állapíthatjuk meg. A jelzett czédulakészletre támaszkodva a későbbi Emich-nyomdát tehát *Eisenfels Rudolf* alapítá 1848-ban, még pedig egyesegyedül. Nála nyomtatott ez

⁶ »A magyar nyomdászat fejlődése a XIX. században.« (Corvina 1889. 14-dik szám.)

évben Vahot Imrének két lapja, a »Budapesti Divatlap« és a »Nemzetőr« című hetilap. Ugyancsak ez évben nyomatta és adta ki Eisenfels ily című német lapot: »Der wahre Ungar. Zeitschriftliches Organ für politische und sociale Intressen« Saphir Zsigmond szerkesztése mellett. Ezeken kívül ismerünk az 1848-diki évről három magyar és egy német művet, mely Eisenfels Rudolf nyomdájából került, egyedül az ő impressumával. Az akkori zavaros időben s a fővárosban egyidejűleg keletkezett egyéb nyomdák közt (jegyzi meg nagyon helyesen Aigner Károly is) Eisenfels azonban nem igen tarthatta fenn magát, s ez okozhatta azt a feltűnő jelenséget, hogy az 1849-diki évből egyetlenegy nyomtatványát sem idézi Petrik, miből aztán következtetni lehet, hogy Eisenfels nyomdája az 1849-diki évben talán egészen szünetelt is. Ezt megerősítik Emichnek 1848/49-diki katonai kiadványai (l. a 13-dik lapon) melyekről csak utólag szereztünk tudomást. De a rá következő 1850-dik évben ismét működésben találjuk nyomdáját, de ismét csak a maga nevéen, amint ezt az általa használt impressumok »nyomatta vagy nyomtatta Eisenfels Rudolf«, egyikén pedig »Impressum in typographeo Eisenfelsiano« bizonyítják. Ez évről Petriknél öt ilyen nyomtatványt találunk.

Előrebocsátva, miszerint nem tartjuk kizártnak azt, hogy Emich szükségét érezvén a kiadói vállalatai érdekében egy nyomda bírhatását, Eisenfelssel már előbb is állhatott oly csöndes társi viszonyban, mely eleintén csak a megszorult Eisenfelsnek pénzzel való támogatásából állott; de 1849. december 12-én már nyilvános társi viszonyba lép Eisenfelssel. A Vahot Imre szerkesztette »Remény« szépirodalmi és művészeti folyóirat első kötete, mely 1851-diki évszámmal látott napvilágot »Eisenfels és Emich« társas nyomdászai cégé alatt jelen meg s négy más munka, mely ugyanezen társas cég impressumával – és jól figyeljük meg: *Eisenfels nevével az első helyen* jön ki 1850-ben. Ha Petriknél mindamellett előfordulnak oly nyomtatványok is, melyek az 1850-diki év keletével mégis megfordítva tüntetik fel az impressumot, t. i. »Emich és Eisenfels« cégjelöléssel, ezt egyszerűen Petrik téves adatának kell tartanunk, még pedig annyival is inkább, mert az 1851-diki év számos nyomtatványának majdnem mindegyikén Eisenfels neve áll az impressumnak az első helyén, miből az ő személye mint birtokosé, Emiché pedig csak mint társé jut érvényre. Az Eisenfels és Emich-cég még a következő 1852-dik évben is főnnállott, de ez évben aztán Emich és Eisenfels-cégre változott jeléül annak, hogy a birtokviszony is megváltozott és ezentúl Emich volt birtokosa, Eisenfels pedig már csak társa a nyomdának. Az 1852-diki évből – Petrik szerint – már 28 nyomtatvány hirdeti a birtokviszony ezen változtatását, és ha ez évben is eltéréseket tapasztalunk Petriknél, melyek az által válnak feltűnővé, hogy oly kiadványokat is sorol fel, melyeken csupán Emich Gusztáv neve szerepel mint kiadó, ezt annak lehet tulajdonítani, hogy Emich szaporodó kiadványainak egynémelyikére egyedül saját számlájára vállalkozott s azok közül egyet-kettőt nem is a társas nyomdában, hanem Bécsben vagy Lipcsében nyomtatott.

Emich társától, Eisenfelstől vagy az 1852-diki év késő őszén vagy pedig az 1853-diki év elején vált meg olyformán, hogy a nyomdát saját számlájára vette át. Nagyot téved tehát Aigner Károly (az utóbb idézett helyen), midőn azt írja, hogy Eisenfels 1854-ben szövetkezett Emichhel, és még nagyobb botlik, midőn azt állítja, hogy innen (1854-től) két évre, tehát 1856-ban vált meg Eisenfelstől s egy ideig – körülbelül egy évig – Számvalddal közösen folytatták az üzletet (t. i. a nyomdát). – Hogy Aigner K. ez utóbbi adata sem felel meg a valóságnak, már fentebb kimutatni volt alkalmunk.

Ily nagy apparátusunkba került a leghitelesebb források nyomán, maguknak a nyomdatermeknek az alapján meghatározni, hogy ki által és mikor alapított az Emich-nyomda és milyen birtokváltozásokon ment keresztül, mielőtt Emich egyedüli tulajdonába ment át! – És

hogy bizonyításunkat még inkább megerősítsük: hivatkozunk Schulz címtárára is, mely Emich czége felemlítésénél a nyomdáról csak az 1852-diki évnél tesz *először* említést.⁷

Aránylag kis kezdetekből fejlődött ki Emich fáradhatatlan, szakavatott és zseniális vezetése alatt közel 18 év alatt ama nyomda, melyről a »Föv. Lapok« 1865-dik folyama 180-dik számából, hol mint tárczacikk jelent meg »Emich nyomda« címen, közöljük a következő leírást: »A barátok terén 7-ik szám alatt fekszik ama kissé régies szabásu, de igen terjedelmes négyszögletre épített emeletes épület, melyben az Emich-nyomda üzlethelyiségei, kiadóhivatalok szerkesztőségei s nyomdai irodák léteznek. Maga a nyomda, az udvarról bemenet jobbra, egy külön épületet foglal el homlokzatával az iskola-utczára. Egészen új szabásu csinos épület⁸ nagy ablakokkal és üvegtetőzettel. Legérdekesebb, hogy az egészben egy belső fal sincs, hanem karcsú bronzoszlopok tartják az emelet négy oldalú széles karzatát, amelyen egész légió betűszedő foglalkozik, míg a földszinten a gépek nagy csoportja mozog és egy elvasárcsózott helyiségben a könyvfűző személyzet dolgozik. – A belépő egyszerre láthatja különféle működéseiben az egész nagy üzlettelepet, hol másfélszáz férfi, nő, fiú és leány foglalkozik szünetlen... Hat különféle szerkezetű gyorsajtó (ne feledjük el, hogy e leírás 1865-ről való!) némelyik már hazai gyártmány – működik itten, köztük egy egészen új gép, mely óránként 1800 lenyomatot végez, maga rakván ki az íveket (1865!). Van aztán 5 kézi ajtó... mely a színnyomatokat eszközli. – Fölmenve a karzatra; ott három hosszú oldalon két sorban a betűládák előtt foglalkoznak a betűszedők.« – Tárczaíró ezek után felsorolja a nyomdából kikerülő számos lapot és aztán így folytatja: »Itt jelennek meg továbbá az akadémia könyvei... a Kisfaludy-társaság, Szent-István- és Szent-László-társulatok kiadványai, a földhitelintézet, pesti biztosító intézet, »Hungária« és pesti iparbank minden nyomtatványa. Továbbá az Emich által kiadott könyvek hosszú sora, a magánosok munkái, évenként 4–5 száz darab könyv... Mindezek évente 25–30 ezer rizsma papírt emésztenek, mely 150–160 ezer forintnyi értéket képvisel... 10.000 forint áru öntött betű; 7–8 ezer forintnyi fametszvény; 1800 forint áru festék. – A nyomdaszemélyzet *heti* fizetése 1100 forintra megy. Hirlapbélyeg, póstaportó és hirdetési bélyegdíjak évente 80–90 ezer forint. A szerkesztői díjak, tisztviselők s írói tiszteletdíjak évente 70–80 ezer forint... Egy évtizede csak, mióta Emich Gusztáv tevékenysége, tapasztalata és áldozatkészsége e szép ipartelepet ily virágzásra emelte. S a javítás folyton foly, s mióta fia, ifj. Emich Gusztáv szinte egyik jobb keze lett, sok üdvös terv lépett már életbe. E szorgalmas, művelt és világlátott ifjú vezetése alatt épen most (1865) készítik a tömbintézeti (stereotypia) műhelyt... Magyarországon nem volt eddig, s itt honosítják meg először.⁹ Újabban a főnök irodája és az igen kiterjedt helyiségek közti gyors érintkezésekre egy házi távírdát is rendeztek be...«

⁷ Szinte csak utólag kézhez kapott adatok nyomán az oly fáradságos nagy apparátussal megállapított adataink mégsem állják meg helyüket, amennyiben Emich a nyomdát már 1850. évi szept. 22-én vette meg Eisenfelstől, s 1851-iki januártól kezdve lett annak egyedüli birtokosa. De miután a helytartósági engedély Emich egyedüli nevére sokáig késett, a közben a nyomdából kikerült nyomtatványoknak a közös cég impressumával kellett ellátniuk, míg végre az 1852. évi november 9-éről keltezett s Emich Gusztáv nevére kiállított concessió véget vetett e bonyodalmas cégvezetésnek.

⁸ Épült 1860-ban az Eggenberger könyvkereskedése mögötti telken, mely Emich tulajdona.

⁹ Tárczaíró úr téved ebéli állításával, mert a stereotypiát az egyetemi nyomdában már a huszas és harminczas években alkalmazták, amint ez – Petrik szerint – az illető nyomtatványokon ki is van tüntetve ily és hasonló módon: »Typis c. r. Universitatis, cum stereotypo Watsiano« t. i. a Wats angol tömböntő módszere után. Csakhogy ez a rendszer a gipszöntvényen alapult, holott az Emich által csakugyan először meghonosított új stereotyprendszer a papírpépes jobb és tartósabb matriczok készítését követte.

Az 1865-diki Főv. Lapok V. K. jegyű tárczaírójának ezen leírása épen elegendő arra, hogy abból Emich nyomdája *akkori* állapotáról fogalmat alkossunk magunknak. Nyomdászati működését különben az ő terjedelmes kiadványaiból s hirlapvállalataiból megismerjük legjobban; ezekről pedig már megemlékeztünk a megelőző fejezetekben. – A Szent-István-társulat nyomdája, Emich már e társulat keletkezése utáni években (1854/55-ben), az akadémiaé – Petrik bibliográfiája szerint – hol az évben említették meg először *mint ilyen* 1859-ben, noha már jóval ezelőtt is az ő sajtóit foglalkoztatta az akadémia.

Aminő ambíciózus volt Emich mint könyvárus és kiadó, épen olyannak mutatkozott mint nyomdász is; s bár ezen az idők folyamán iparaggá változott, egykoron nemes művészetet nem tanulta meg, mégis elsajátította annak minden titkait olyannyira, hogy őt a nyomdásztörténelem egyik legkiválóbb képviselőjének büszkeséggel vallja magáénak. S ő ezt ki is érdemelte; mert nemes, sohasem nyugvó ambíciója az újabb magyar nyomdászat fejlesztésére s tökéletesbülésére szüntelenül törekedett s e téren oly sikereket bírt felmutatni, aminőkkel előtte – a Landerer és Heckenast nyomdáját sem véve ki – egyetlen magyar nyomdász sem dicsekedhetett, amidőn több olyan termékkel gazdagította a magyar irodalmat, mellyel roppant áldozatok árán csupán csak nyomdász ambícióját kielégíteni, mint nyomdász csupán csak tekintélyét emelni kívánta Magyarhon nyomdászatának a külföldével szemben. Ilyen többi közt a hegyaljai bortermelő társulat kiadásában megjelent és Emichnél pazar fénnel kiállított »Tokaj-hegyaljai album«, mely báró Vay Miklós és többek szerkesztése mellett magyar, német és franczia nyelven, Keleti Gusztáv 22 művészies képével s több térképpel díszítve hagyta el 1867-ben Emich sajtóit. (4°, 30 forint.) De még ennél is kiválóbb s pazarabb nyomdai dísszel előállított munka és saját kiadványa az úgynevezett bécsi krónika ily címen: »Márk krónikája a magyarok viselt dolgairól stb. – Marci chronica de gestis Hungarorum etc.«, mely ugyancsak 1867-ben került ki Emich sajtói alól. A könyvsajtón előállított színnyomatnak ezen remekével, mely a bécsi császári könyvtárban őrzött eredeti kézirat aranyban díszlő, eleven festésű miniatűrjeit hiven adja vissza, Emich könyvkiadói és nyomdászati pályájának mintegy zárkövét rakta le, oly emlékkövet emelve magának e nagyszerű kiadványával, mely az ő nevét még századok múlva is hirdetni fogja. És míg majdnem ugyan az időben Reisz Henrik bécsi műnyomdász és kiadóvállalkozó az ő hires »Missale romanum«-ára a chromotypia legmonumentálisabb s legnagyobbremekére, mely több évi fáradságos és költséges előkészületeknek volt a gyümölcse,¹⁰ egy tetemes vagyont áldozott s vállalatába bele is bukott: addig Emich Gusztáv a bécsi krónika kiadásával hirt, dicsőséget és a legnagyobb kitüntetések aratta úgy idehaza, mint nemkülönben a külföldön is. Ilyen volt ama kitüntetés, melyről a Buchh.-Corresp. 1867. évi folyama 32. számában ilykép emlékszik meg: »Se. Majestät der Kaiser (t. i. az az évben megkoronázott magyar király) haben in Anerkennung der auf dem Besuche der Pariser Welt-Ausstellung wahrgenommenen erfreulichen Fortschritte der industriellen Thätigkeit Oesterreichs(!) zahlreiche Auszeichnungen zu verleihen geruht... darunter die Verleihung des goldenen Verdienstkreuzes mit der Krone an den Buchdrucker Herrn Gustav Emich in Pest...« És ugyancsak ez alkalomból és »közös-ügyes« szaklapunk ugyanaz évi megelőző 21-dik számából Emichnek egy még magasabb kitüntetéséről értesülünk, mely így szól: »Auszeichnung. In Folge Allerhöchster Entschliessung vom 20. Juni ist dem Pester Bürger und Buchdruckereibesitzer Gustav Emich in Anerkennung seiner um die Förderung der Literatur und Hebung der vaterländischen Buchdruckergewerbes erworbenen Verdienste der ungarische Adel taxfrei verliehen worden.« – Ime egy magyar könyvkiadó és nyomdász, akit uralkodója nemcsak magas rendjellel, de a magyar nemességgel tüntet ki, melyet Emich fiával együtt »emőkei« előnévvel bokros érdemei után jutalmul nyert el. A külföldi hatalmasságok sem fukarkodtak Emich kitüntetésével, midőn őt az

¹⁰ A Reiss-féle Missale romanum keletkezésének és sorsának a kimerítő történetét az »Oesterr.-ungarische Buchhändler-Correspondenz« 1892. évi folyamában több számon át igen érdekesen leírva találjuk.

alkalommal elismerő okmányokkal és számos érdemjelekkel halmozták el. – Igaz, hogy a bécsi krónika előállítására – Gelléri szerint – majdnem 14.000 forintjába került Emichnek, mely összeg bizony alig térült meg az aránylag kevés példány kiadás elárúsításából. Ez örökbecsű műemlék közelebbi leírását fölöslegesnek tartjuk: hiszen ismeretes eléggé s maig is kapható az Athenaeumnál – leszállított áron. (Bolti ára fűzve 24 frt és stilszerű díszkötésben 36 frt volt eredetileg; most fűzött példányát 12 forinton, a kötöttet pedig 20 forinton vesztegetik a kiadó-tulajdonosok.) Felemlítendőnek ítéljük még azt is, hogy Emich már az 1854-diki müncheni mű- és iparkiállításon és más alkalmakkor is részesült több rendbeli kitüntetésekben kiváló irodalmi és nyomdászati érdemeiért.

S ezzel Emich Gusztávnak, tetteiben, fáradságokban, sikerekben s érdemekben egyaránt gazdag és lelketemelő könyvárusi, kiadói s nyomdászati huszonhét éves áldásdús pályafutásának a történetét be is fejezhetjük. Amit a rendelkezésünkre álló forrásanyagból még mondhatnánk arról, azok többnyire már csak alárendelt és mellékes oly adatok, melyek száraz üzleti voltuknál fogva már túllépnék amugy is hosszúra nyúlt leírásunk keretét. – Emich Gusztávtól, a könyvárusi, kiadói s nyomdászati téren olyannyira jeleskedő s kimagasló üzletembertől egyúttal bucsut véve, nem tehetjük anélkül, hogy akár mint szak- és pályatársak, akár mint emberek és honfitársai ne ragadnánk meg legörömeztőbb az alkalmat: leróni iránta a legőszintébb csodálkozásunk, elismerésünk, sőt benne büszkélkedő hálánk adóját, mint egyike azon legjelesbjeinknek, kiket valaha miénknak vallhattunk, s csak azt óhajtjuk, vajha ezt a koszorút, melyet e mélyen érzett szavainkkal most csupán képzeletünkben rakunk le a megdicsőült derék férfiú sirhalmára, nem sokára tetteleg is ott díszeljen, s ne csak a mi részünkről, a magyar könyvkereskedelem és nyomdászat részéről, s ne csak a sajtó és irodalom apostolai részéről, hanem méltán az egész nemzet részéről is, melynek szellemi életében Emich Gusztáv egykor egyik legkimagaslóbb tényezője, alakja és jótévője vala.

Végezetül még Emich Gusztáv életrajzával tartozunk béketűrő olvasóinknak. De Emich korábbi életírójánál hiába keresnők hősünk bővebb életrajzát; egy pár futólagos adat, mely vázlatnak is kevés: ez az egész, mit Emich életére nézve elmondanak. Annál nagyobb hálával tartozunk jelesünk fia, ifj. Emich Gusztávnak azért, hogy édes atyja származására s polgári életére vonatkozólag igen becses s reánk nézve egészen új adatokat bocsátott rendelkezésünkre, melyeket dolgozatunkban fel is használtunk.

Az Emich-család, mint ez Siebmachernél (Wappenbuchjában) is olvasható (a IV. kötet 153-dik lapján), egy régi német nemes sarjból származik. Azon ág, melyből a mi Emicheink származtak a XVII. század végén Porosz-Sziléziában, Boroszló város környékén élt s egyik tagja, Emich Károly Antal a XVIII. században osztrák katonai szolgálatba lépett s a 7 éves háborút mint kapitány kitüntetéssel küzdötte végig. Ennek fia, Ferencz Farkas volt, id. Emich Gusztáv édes atyja, ki mint szegény, de művelt ember Bécsből Budára költözvén, itt Czigelmaister gazdag budai polgár Klára nevű leányát vette nőül 1811-ben, hozományul kapva ipjától a Pascal-féle reál-péküzletet (k. k. Proviant-Bäckerei?), melyet számára ipja megvett s melynek üzésére E. Ferencz Farkas nem lévén tanult pék, csak magas taksa lefizetése mellett kaphatott a céhtől engedélyt. A pesti polgári esküt 1812-ben tette le. Jól jövedelmező üzlete megengedte neki, hogy számos könyvet vásárolt az akkor már virágzásban álló Hartleben Konrád Adolf könyvkereskedésében, sőt még az »Augsburger Zeitung«-ot is járatta, – mely könyvbúvárlati kedvéért rokonai s ismerősei nem egyszer megszólották, a »tudákos« pékmestert.

E házasságból született Emich Gusztáv 1814-dik évi november hó 3-án, Pesten, de már öt éves korában elvesztvén édes anyját, apja rövid özvegység után másodszor nősült meg s dubniczai Dubniczay Borbálát, trencsénmegyei birtokos leányát vette el. Tizenkétéves

korában Gusztávunk édes atyját is elvesztvén, mostoha anyja házában nevelkedett, míg édes nővére, Luiza atyja halála után a németországi rokonokhoz került, hol mint hajadon meg is halt. Az öreg Emich – mint említünk – lelkes irodalombarát és művelt férfiú volt s magasabb röptű apai ambíciójának köszönheti Gusztáv fia is, hogy megkedveltetvén vele a könyvforgatást, magasabb polgári pályára készítse elő. Gusztávot tehát iskoláztatta; a középiskolát a piaristák gimnáziumán és közben 2 évig a gyöngyösi gymnasiumban végezte, majd a pesti egyetemen 2 évi filozófiai kurzust végzett, mire aztán a könyvtári pályára lépett. S melyikre is ösztökölhették őt benső tisztult hajlamai jobban, mint épen a könyvkereskedelmire, amelyen oly szép és bő alkalma nyílt a megkedvelt tudományokkal s irodalmunkkal folytonos érintkezésben maradni s kielégíteni magasabb ambícióját, amire oly kevés más polgári pálya nyújthat tápot?!

Így lett Emich könyvkereskedő s hogy e pályaválasztását nem volt oka megbánni soha, pályája történetéből tűnik ki fényesen.¹¹ Szaki kiképeztetését az akkoriban nagy tekintélyű Eggenberger-féle könyvkereskedésben nyerte (mely céget az időben az öreg Eggenberger József s 1837 óta ennek fiával Ferdinánddal, »E. és fia« birta), még pedig tekintettel Emich akadémiai képzettségére nem az akkor dívó öt vagy négy évi tanonczkodás alatt, hanem bizonyára mint gyakornok rövidebb idő alatt – ha jól számítunk – három éven át folytatott gyakornoksága alatt. Ha ugyanis Emich fiukoránál és iskoláztatásánál normális viszonyokat veszünk alapul, 6 évet véve gyermekkorának a szülői háznál, 4 évet négy osztályos elemi, továbbá 8 évet gimnáziumi iskoláztatására számítunk: Emichünk 1832-ben végezte be középiskolai tanulmányait és 1834-ben a két éves philosophia tanfolyamát, mely utóbbi évben 21-dik életkorát érte el. Ezek után indulva ugyancsak az 1835-dik év őszén léphetett be Emich Eggenberger könyvkereskedésébe s 3 év multán szabadulási levelet nyerve s miután a budapesti árvíz borzadályait és fáradalmait még átélte, segédi vándorútjára kelt (1838-ban). Egyik életírója szerint *több évet* töltött a külföld egynehány kiválóbb könyvtári góczpontján segédkezve, nevezetesen Bécsben Tandler és Schäfernél, Lipcsében, Párisban Renouard és társánál. Mely vándoridejére, ha 3 évet számítunk, az akkor 27 éves Emich 1841-ben tért vissza szülővárosába, Pestre. S számításunk annyival is inkább összevág, miután tudjuk, miszerint üzletét ugyancsak 1841-ben alapította meg. – Bécsi tartózkodása alatt megismerkedett későbbi nejével hohewaldi Anderle(r) Jozefával is, kinek édes atyja, Anderle(r) Frigyes cs. k. hivatalnok volt Bécsben, hol e család szép társadalmi állást foglalt el s tagjai különösen mint zenebarátok voltak ismeretesek. – Megállapítván Pesten saját tűzhelyét, Emich Anderle Jozefával másfélévi jegyesség után 1842. évi május hó 24-én kelt egybe. – Bővebb adatok híján – íme mily hamar értünk ide, hol hősünket már mint üzlettulajdonost s boldog családfőt találjuk! És ez némileg meg is nyugtat; mert ezzel egyszersmind azon élete pontjára jutottunk Emichnek, mely az életnek szerencsésen elért első révpartját, mely a férfiúnak valódi hivatása kezdetét és pályaküzdelmeit jelenti. E pontnál kezdődik pályarajzunk is, mellyel Emich életleírását bevezettük. S ha áll az emberi életben az – amint hogy áll is – miszerint az egyéniség s a jellem az embernek egy egész életen át nyilvánuló ténykedésében jut kifejezésre, abból ismerhető meg legjobban s abban leli legtipikusabb kidomborodását: akkor Emich Gusztáv egyéniségével s jellemével is megismerkedünk a legbelsőbben, ami aztán fölöslegessé teszi, hogy őt életrajza keretében még külön is megismertessük egyéniségében és jellemében. Pályarajzunk nem egy vonása beigazolja ezen axiomát, mindegyik fejezetéből pedig tisztán visszatükröződik az, miszerint Emich minden ízében egy jóra való, derék szép lelki és szellemi adományokkal megáldott ember, egy nem mindennapi képzettségű könyvtáros, kiadó és nyomdász, s amit első helyen kellett volna említünk, egy hazáját igazán szerető honfi volt, s ha egyik életírója őt gyöngéd férjnek, szerető atyának, jó barátának s

¹¹ Érzett ő különben a katonai pályához is vonzalmat, de ettől gyengébb testalkata tiltotta el.

áldozatra kész hazafinak mondja: bizvást inkább kevesebbet mond mint amennyit egy bővebb s részletesebb adatokra támaszkodó életíró mondana róla.

Hogy Emich Gusztávot polgári s társadalmi életében már pályakezdő korában mennyire becsülték meg s karolták fel tisztelői s pártfogói, kitűnik abból, hogy gróf Széchenyi István ajánlatára már 1842-től kezdve haláláig volt tagja a nemzeti casinónak, hova már akkortájt sem juthatott be oly könnyen egy bár nemesi rangú, de polgári pályán levő ember! – Az emlékezetes 1848-dik évben az »ellenzéki kör«-nek is volt tagja s abban a liberális ellenzékkel osztotta székét. Az ötvenes években a pesti kereskedelmi kamara megalakíttatván, annak folyton tagja volt Emich, a hatvanas években pedig bevásárlatván Pest városa törvényhatóságába, e tisztségében mindhalálig működött szülővárosa érdekeiben.

Emich üzleti czímpajzsába (signettjébe) ezt a jelmondatot alkalmazá: »si deus pro nobis, quis contra nos?« (ha Isten velünk, ki ellennünk?) E jelmondásában tehát az ő mélyebb erkölcsi érzelme, az ő benső vallásos hite s Istenébe való bizodalma ékesszólóan jut kifejezésre, s hogy az előbbi megedzé nemcsak munkaerejét, de jellemét is és az utóbbiban sem csalatkozott meg, pályafutásából lépten-nyomon kiviláglik.

Polgári életében Emich nem igen vágyódott a társadalmi szereplés után, melyre őt annyi szép tulajdonságai méltán érdemesítették. Itt elég, ha ama személyes benső baráti viszonyra utalunk, mely őt Toldy Ferenczhez, b. Eötvös Józsefhez, b. Kemény Zsigmondhoz és Jókai Mórhoz fűzte. E szellemi nagyjaink társaságában a legjobban érezte magát mindig. Üzleti tekintetben teljes tudatában volt tekintélyének, melynek egyebek közt kivált avval igyekszik adni kifejezést, hogy szaktársulati téren is mindenütt ott foglalt helyet az elsők között. A lipcsei »Börsen-Verein«-nak már üzlete megállapítása (1841) óta volt szakadatlanul tagja a bécsi »Buchhändler-Verein«-ének annak 1859-ben történt létesítése óta. S humanitárius irányban ott találjuk őt 1852 óta a berlini »Unterstützungs-Verein« bőkezű tagjai között.

Magánéletéből pedig megemlítenünk tartjuk, miszerint szenvedélyes és jó vadász volt, mely nemes sportnak azonban – sokoldalú elfoglaltsága miatt – csak ritkán élhetett. Élete utóbbi idejében svábhgyi nyaralója s kertje képezték kedvencz tartózkodási helyét, hová rendszeren maga hajtotta kocsiját.

S hogy Emich oly messzire kiható s hosszú, oly jótékony és áldásos munkássága közben magasabb ambícióktól is vezéreltette magát, ki vehetné tőle ezt rossz néven? Annyi testtelket ölü fáradozás, annyi munka, csalódás és áldozat után, ki ne óhajtana az anyagin kívül aratni oly nemesebb növésű gyümölcsöket is, melyek a lelket és szellemet táplálják és a latba dobott lelki, szellemi és anyagi tőkék ugyanily értékben való visszatérülését remélni, sőt elvárni jogosítanak?! Nem irigyeljük tehát Emichtől azt, hogy e megérdemelt gyümölcsöket tényleg aratta is s csak azt kell fájlalnunk, hogy azokat csak oly későn, egy ernyedetlen magamagát feláldozó munkás élet alkonyán arathatta.

Mert igenis, Emich is épen úgy mint négy-öt évvel rá Lampel Róbert – (mindketteje egy és ugyanazon hóban és ugyanazon napon – április 3-án) – csak túlfeszített munkásságának, hivatásának lön áldozata, s Emichünk is csak 5 hónappal idősb korában (55 évesben) mint Lampel. Emich önmegtagadó szorgalma már évekkel ezelőtt veté életgyökerébe a halál csíráját, de midőn 1868-ban tetemes tőkével visszavonult üzleteitől, hogy megrongált egészségét helyreállítsa s huszonhét éves fáradoalmas munka után nyugalomban élvezhesse fáradozása bő gyümölcszeit, akkor – fájdalom – már késő volt. – Még a forradalom előtt egyszer nagyon meghűlvén, akkoriban tüdőlobon kellett átesnie. De ebből eredőleg egy chronikus bajba esett, mely gyakran erős hurutokkal gyötörte amugy is gyengébb alkatu testét. Már pár éven át minden télen súlyos beteg volt s még csak két évig örvendhetett életének, ámbár baján a gleichenbergi gyógyfürdő segített is néhányszor, mígnem végre 1869. évi április hó 3-dik napján visszaadta nemes lelkét a Mindenhatónak. Kimulása csendes volt; (Bronchioectasisban

halt meg); az ágya mellett álló éji asztalkára hajtva fejét, így találták a drága halottat az övéi. Özvegye s fia gyászában osztozkodtak számos barátai, ismerősei s mindazok, kik vele valaha összeköttetésben álltak. – Temetése ápril 6-én ment végbe az »Athenaeum« épületéből, nagy pompával, melyet a Fővárosi Lapok életírója elég körülményesen ír le az évi 77-diki számában.

Emich Gusztáv tehát lerótt a földi életének az adóját; ott pihennek porai a kerepesi temető díszes családi kriptájában. De emléke él ma is, él az ő általa, halála előtti évében – 1868-ban (okt. 1-jén) – összes üzleteiből alakult részvénytársaságban az »Athenaeum«-ban, melynek visszavonulása után is mind haláláig hű tanács- s irányadója maradt. De élni fog az ő emléke azon, az ércz emlékszobornál is tartósabb s dicsőbb monumentumában, melyet ő huszonhét évi áldásos munkásságával emelt magának a magyar irodalom hű szolgálatában, mint szülőföldje közművelődésének egyik legérdemdúsabb bajnoka.

Legyen áldva emléke!